

KÖNYVTÁRI INTÉZET

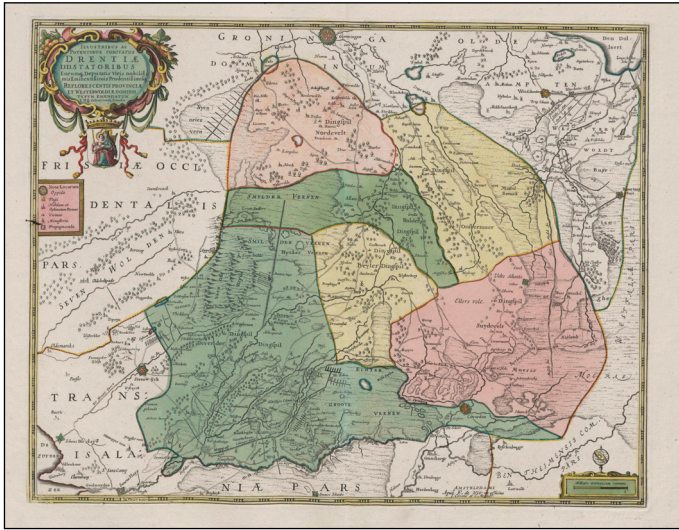
KÖNYV

KÖNYVTÁR

KÖNYVTÁROS

2021/6

Cornelis Pijnacker: Drenthe megye (Északkelet-Hollandia) 1634-es térképének 1721 utáni kiadása. A térképet eredetileg Henricus Hondius adta ki. A nyomólemezt ezután Jan Janssonius, körülbelül 1680-tól Frederik de Wit, 1710-től Pieter Mortier, 1721 után pedig a Covens & Mortier kiadó birtokolta. (OSZK Térkép-, Plakát- és Képgyűjtemény – Raktári jelzet: TR 7.231)

Ibráhím Müteferrika erdélyi származású muszlim nyomdász oszmán-török nyelvű, arab írásmódú térképe, 1729. (OSZK Térkép-, Plakát- és Képgyűjtemény – Raktári jelzet: TR 7.656)

Kapcsolódó cikkünk a 10. oldalon kezdődik.

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

30. évfolyam 6. szám

2021. június

Tartalom

Műhelykérdések

Dancs Szabolcs: Segédlet a szerzői jogi státuszok MARC-alapú rögzítéséhez 3

Múltunkból

Danku György: Gondolatok a Földabrosz adatbázis alapját képező
térképgyűjteményről..... 10

Napló

Hajnal Ward Judit: Keresztúton. Új biblioterápiai olvasókönyv előkészületben 20

Dóra László: Megbeszélünk mindent és kivesszük a legjobb könyveket..... 30

Könyv

Kégli Ferenc: Időpontok, események, adatok – Borsod-Abaúj-Zemplén megye
könyvtárkultúrájának ötszáz éve (*Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti
kronológiája. Összeállította Gerő Gyula és Prókai Margit*)..... 33

Vilcsek Andrea: Papírtörténet 2.0 (*Pelbárt Jenő: Egyetemes papírtörténet*)..... 39

Samu Botond Gergő: Egy rövid, de annál termékenyebb

pályafutás és élet a 17. század végén (*Szalai Béla: Matthias Greischer.*

Egy rézmetsző Esterházy Pál nádor udvarában)..... 45

From the contents

- Szabolcs Dancs:* A guide on how to record copyright statuses in MARC environment (3)
György Danku: Thoughts on the map collection that forms of the basis of Földabrosz database (10)
Judit Hajnal Ward: Crossroads: New bibliotherapy reader in the works (20)

Cikkeink szerzői

Dancs Szabolcs, a Könyvtári Intézet Könyvtári Szabványosítási Irodájának osztályvezetője; *Danku György*, az OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtárának munkatársa; *Dóra László*, az Apor Vilmos Katolikus Főiskola Neveléstudományi Tanszékének főiskolai adjunktusa; *Hajnal Ward Judit*, a Rutgers Egyetemi Könyvtár (USA) természettudományi szakkönyvtárosa; *Kéglí Ferenc*, az OSZK ny. osztályvezetője; *Samu Botond Gergő*, az OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtárának munkatársa; *Vilcsék Andrea*, az OSZK Állományvédelmi és Restaurátor Osztályának munkatársa, restaurátor, kötetkutató

Szerkesztő:

Tóth Béla István

Szerkesztőbizottság:

Barátné Hajdu Ágnes, Bánkeszi Lajosné, Dancs Szabolcs, Mezey László Miklós, Németh Márton, Radó Rita, Rózsa Dávid, Szeifer Csaba, Szépvölgyi Katalin, Verók Attila

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3797; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: ojs.elte.hu/3k, ki.oszk.hu/3k, epa.oszk.hu/3k, facebook.com/konyvkonyvtarkonyvtaros
Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Fehér Miklós**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Sziládi-Szántó Klaudia**

Olvasószerkesztő: **Cz. Tóth János**

Borítóterv: **[Gerő Éva]**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 8,25 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az
Emberi Erőforrások Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.
HU ISSN 1216-6804 (Nyomtatott)
HU ISSN 2732-0375 (Online)

Dancs Szabolcs

Segédlet a szerzői jogi státuszok MARC-alapú rögzítéséhez

A digitális tartalmak szerzői jogi státuszának szabványos rögzítése egyre inkább elvárásként fogalmazódik meg az elektronikus könyvtári szolgáltatások üzemeltetőivel szemben, de az egyes digitalizálási projektek esetén is alapfeltételként merülhet fel. Az Országos Széchényi Könyvtár korábban a Közgyűteményi Digitalizálási Stratégiához kapcsolódóan már megfogalmazta ajánlását e tárgyban, javaslatainak egyes elemei a Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Bölcsészeti Központ metaadatolási ajánlásaiban is tetten érhetőek. Az alábbiakban azzal a szándékkal foglaljuk össze az eddigi anyagok tartalmát, hogy különálló segédletként tegyük közzé a szakma különböző fórumain, illetve cikk formájában is publikáljuk ajánlásainkat, abban bízva, hogy minél több szakmabeli tudja majd alkalmazni a leírtakat, valamint hogy a fejlesztők is számolnak majd a jogi közlemények kiemelt fontosságával.

A szabványos jogi és licencközlemények két fő forrása a *Creative Commons* és a 2015-ben debütált *Rights Statements*. A közlemények a digitális objektumok (szerzői) jogi státuszára vonatkoznak, és a kulturális örökségvédelmi intézmények ezek közzétételével kommunikálhatják a digitális formában szolgáltatott (és/vagy tárolt) írott tartalmak szerzői jogi, illetve felhasználhatósági státuszát, amelynek megállapítása nem mindig egyszerű. E segédlet közzétételével nemcsak formai elvárásokat szeretnénk megfogalmazni, hanem egyszersmind támogatást kívánunk nyújtani a jogi státuszok meghatározásához. Utóbbiak rögzítése egyfelől a hozzáféréskezelés alappillére, másfelől segíti a jogi státusz és a könyvtári használat összefüggéseinek statisztikai feltárását, vizsgálatát. A kérdés fontosságát a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (International Organization for Standardization, ISO) berkeiben is

felismerték. Erre utal, hogy 2020-ban egy új műszaki jelentés (ISO/TR 22038:2020 Information and documentation – Description and presentation of rights information) látott napvilágot, amely a digitálisgyűjtemény-kezelő rendszerek fejlesztőinek, és maguknak a digitális gyűjtemények szolgáltatóinak (első-sorban könyvtáraknak, múzeumoknak) kíván útmutatást nyújtani a hozzáférést érintő jogi, illetve jogosultsági információk rögzítéséhez.

1. Közkincsek

A védelmi idő lejártát követően a szerzői művek engedély nélkül felhasználhatóak. Főszabály szerint a szerzői jogok a szerző életében és halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben. A védelmi idő számítására lásd a Szerzői jogi törvény (Szt.) 31. §-át.

1.1. Közkincsként azonosított mű.

Ebben az esetben az intézmény jogtisztázást végzett, és ez alapján állapította meg, hogy a mű közkincsbe tartozik.

540 ###\$aKözkincsnek jelölve\$fPDM\$2cc\$uhttps://creativecommons.org/publicdomain/mark/1.0/

1.2. Észszerű ok van feltételezni, hogy a mű nem jogvédett.

Jellemző eset, hogy az intézmény nem végzett külön jogtisztázást, hanem – a szolgáltatási szabályzatában vagy egyéb vonatkozó dokumentumban (pl. főigazgatói utasításban) rögzített szabály alapján – automatikusan sorolja a művet a közkincsek közé. Ilyen szabály lehet, hogy minden több mint 140 éve kiadott műről az ellenkező bizonyításáig vélelmezzük, hogy közkincs.

540 ###\$aSzerzői jogi státusz nem ismert\$fNKC\$2rs\$uhttp://rightsstatements.org/vocab/NKC/1.0/

1.3. Nem jogvédett, de egyéb ismert jogi korlátozások állnak fenn.

Ilyen lehet például amikor egy közkincs nyilvános szolgáltatásának korlátozását a személyeségi jog védelme indokolja.

540 ###\$aNem jogvédett, egyéb jogi korlátozások\$fNoC-OKLR\$2rs\$uhttp://rightsstatements.org/vocab/NoC-OKLR/1.0/
+
506 1#\$A következő feltételekkel szolgáltatható:\$u[szolgáltatási feltételekhez vezető URI]

1.4. Nem jogvédett, szerződésből fakadó hozzáférési korlátozásokkal.

Ilyen például akkor fordulhat elő, amikor a szponzori megállapodás kiköti, hogy a digitalizált tartalmak meghatározott ideig csak belső hálózaton szolgáltathatók.

540 ###\$aNem jogvédett, szerződési korlátozások\$fNoC-CR\$2rs\$uhttp://rightsstatements.org/vocab/NoC-CR/1.0/ + 506 1#\$aA következő feltételekkel szolgáltatható:\$u[a szerződésben foglalt licencfeltételek alapján meghatározott szolgáltatási feltételekhez vezető URI]
--

1.5. Nem jogvédett, nem kereskedelmi felhasználásra.

Köz- és magán-együtműködésekben (public-private partnership, PPP) megvalósuló projektek esetén előforduló korlátozás.

540 ###\$aNem jogvédett, nem kereskedelmi felhasználásra\$fNoC-NC\$2rs\$uhttp://rightsstatements.org/vocab/NoC-NC/1.0/
--

2. Árva művek

Árva műről akkor beszélhetünk, ha a mű jogosultja ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodik, és a felkutatására az adott helyzetben általában elvárható gondossággal, jóhiszeműen elvégzett jogosultkutatás nem vezetett eredményre.

Kedvezményezett intézmény (pl. könyvtár) esetében a felhasználáshoz külön engedélyre nincs szükség. Az árva művek felhasználására lásd az Szjt. IV/A Fejezet. 41/A-41/K. §-át, illetve a 138/2014. (IV. 30.) Kormányrendeletet.

A felhasználás feltételei: az úgynevezett gondos jogosultkutatás lefolytatása, a jogosultkutatás eredményéről nyilvántartás vezetése és a felhasználni kívánt műnek az EUIPO adatbázisában való rögzítése.

540 ###\$aJogvédett – árva mű (EU)\$fInC-OW-EU\$2rs\$uhttp://rightsstatements.org/vocab/InC-OW-EU/1.0/
--

3. Kereskedelmi forgalomban nem elérhető (out of commerce, OOC) művek

2021 júniusában az úgynevezett DSM irányelv* átültetésének következtében egy új rezsim lépett érvénybe, amely a *kiterjesztett hatályú közös jogkezelés* hazai rendszerére támaszkodik, és a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek kulturális örökségvédelmi intézmények általi felhasználásának engedélyezését

* Az irányelv teljes címe: *Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról.* Elérhető online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex-%3A32019L0790> (2021.06.20.)

egy reprezentatív közös jogkezelő szervezetre bízva, illetve, ilyen szervezet hiányában, lehetővé teszi az OOC-ként azonosított művek szabad felhasználását az említett intézmények által.

A kereskedelmi forgalomban nem elérhető művek meghatározásában az Szjt. 41/L. § (1) bekezdés 2. pontja az irányadó, amely szerint:

„[K]ereskedelmi forgalomban nem elérhető mű: olyan mű vagy szomszédos jogi védelem alatt álló teljesítmény, amelyről a kereskedelmi forgalomban létrehozásához az adott helyzetben általában elvárható gondossággal végzett vizsgálat alapján vélemezhető, hogy a szokásos kereskedelmi csatornákon keresztül a nyilvánosság számára nem hozzáférhető. A mű vagy szomszédos jogi védelem alatt álló teljesítmény nem tekinthető kereskedelmi forgalomban nem elérhetőnek, ha a mű vagy szomszédos jogi védelem alatt álló teljesítmény egyéb változata – ide nem értve a mű átdolgozását – a kereskedelmi forgalomban hozzáférhető.”

Továbbá az Szjt. 41/L. § (4) bekezdése kimondja:

„E fejezet alkalmazásában kereskedelmi forgalomban nem elérhető műveknek kell tekinteni azokat az irodalmi műveket, amelyeket utoljára 1999. augusztus 31-én, vagy azt megelőzően adtak ki Magyarország területén. Nem minősülnek kereskedelmi forgalomban nem elérhető műnek azon irodalmi művek, amelyek utolsó kiadása óta nyolc év nem telt el.”

A fentiek szerint OOC-ként azonosított művek esetén a státuszt jelölni kell.

540 ##\$aKereskedelmi forgalomban nem található (OOC)

Az OOC-művek szolgáltatására vonatkozó irányelv a hatályos jog és a könyvtár szolgáltatási szabályzata alapján az 506-os mezőben meghatározandó.

4. Open Access hozzáférhetővé tett művek

A szerző ez esetben rendszerint kiadói szerződést köt a kiadóval, amely meghatározza a jogait a kiadóval szemben, egyben szabályozza a nyílt hozzáférésű dokumentumok felhasználási jogait. A kiadói szerződésben a szerző engedélyezi a digitális hozzáférhetővé tételt, és erre vonatkozó vagyoni jogának harmadik félre történő átruházását.

540 ##\$aJogvédett\$fiInC\$2rs\$uhttp://rightsstatements.org/vocab/InC/1.0/ + 506 0#\$aOpen access
--

5. Creative Commons (CC) licenc keretében hozzáférhetővé tett művek

A szerző a CC licencsablonjainak alkalmazásával biztosít felhasználási jogot a művére. A további felhasználásokra vonatkozó információt a licenc tartalmazza. A licenc engedélyezi a digitális hozzáférhetővé tételt.

5.1. A szerző művét közkincsnek minősíti, így az szabadon másolható, módosítható, terjeszthető vagy előadható, akár üzleti célból is.

540 ###\$aCreative Commons CC0 1.0 Univerzális (CC0 1.0) Közkincs nyilatkozat\$fzero\$2cc\$uhttps://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.hu

5.2. A mű megosztható és átdolgozható, de a szerzőt megfelelően fel kell tüntetni, hivatkozást kell létrehozni a licencre, és jelezni, ha a művön változtatást hajtottunk végre.

540 ###\$aCreative Commons 2.0 Nevezd meg!\$fby\$2cc\$uhttps://creativecommons.org/licenses/by/2.0/deed.hu

5.3. A mű megosztható és átdolgozható, de a szerzőt megfelelően fel kell tüntetni, hivatkozást kell létrehozni a licencre, és jelezni, ha a művön változtatást hajtottunk végre, valamint ha feldolgozzuk, átalakítjuk, vagy gyűjteményes művet hozunk létre a műből, akkor a létrejött művet ugyanazon licencceltételek mellett kell terjesztenünk, mint az eredetit.

540 ###\$aCreative Commons 3.0 Nevezd meg! Így add tovább!\$fby-sa\$2cc\$uhttps://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu

5.4. A mű megosztható és átdolgozható, de a szerzőt megfelelően fel kell tüntetni, hivatkozást kell létrehozni a licencre, és jelezni, ha a művön változtatást hajtottunk végre, ugyanakkor az átalakított vagy a felhasználásával létrehozott művet nem terjeszthetjük.

540 ###\$aCreative Commons 2.5 Nevezd meg! Ne változtasd!\$fby-nd\$2cc\$uhttps://creativecommons.org/licenses/by-nd/2.5/hu/

5.5. A mű megosztható és átdolgozható, de a szerzőt megfelelően fel kell tüntetni, hivatkozást kell létrehozni a licencre, és jelezni, ha a művön változtatást hajtottunk végre, ugyanakkor a mű üzleti célokra nem használható fel.

540 ###\$aCreative Commons 2.0 Nevezd meg! Ne add el!\$fby-nc\$2cc\$uhttps://creativecommons.org/licenses/by-nc/2.0/

5.6. A mű megosztható és átdolgozható, de a szerzőt megfelelően fel kell tüntetni, hivatkozást kell létrehozni a licencre, és jelezni, ha a művön változtatást hajtottunk végre, ugyanakkor a mű üzleti célokra nem használható fel, valamint ha feldolgozzuk, átalakítjuk, vagy gyűjteményes művet hozunk létre a műből, akkor a létrejött művet ugyanazon licencceltételek mellett kell terjesztenünk, mint az eredetit.

540 ###\$aCreative Commons 2.5 Nevezd meg! Ne add el! Így add tovább!\$fby-nc-sa\$2cc\$u https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/

5.7. A mű megosztható és átdolgozható, de a szerzőt megfelelően fel kell tüntetni, hivatkozást kell létrehozni a licence, és jelezni, ha a művön változtatást hajtottunk végre, ugyanakkor a mű üzleti célokra nem használható fel, valamint ha a művön változtatást hajtottunk végre, az átalakított vagy a mű felhasználásával létrehozott művet nem terjeszthetjük.

540 ###\$aCreative Commons 2.5 Nevezd meg! Ne add el! Ne változtasd! \$fby-nc-nd\$2cc\$u <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/hu/>

6. Az állam által megszerzett felhasználási engedéllyel érintett művek

A szerző az állam képviselőjével kötött felhasználási szerződésben érvényesíti az őt megillető felhasználási jogokat. A felhasználási szerződésben a szerző engedélyezi a digitális hozzáférhetővé tételt, és erre vonatkozó vagyoni jogának harmadik félre történő átruházását. (Az állam által megszerzett felhasználási engedéllyel érintett művekre példák a Digitális Irodalmi Akadémiában [<https://pim.hu/hu/dia>] található művek.)

540 ###\$aJogvédegetett\$fInC\$2rs\$u<http://rightsstatements.org/vocab/InC/1.0/>
+
506 1#\$aA következő feltételekkel szolgáltatható:\$u[szolgáltatási feltételekhez vezető URI]

7. Kereskedelmi forgalomban lévő művek

Olyan alkotások, amelyeknek jogosultjai egyedileg vagy a kiadón keresztül érvényesítik a műre vonatkozó felhasználási jogokat, kivéve a haszonkölcsönzés esetét.

A szolgáltatás (többszörözés, nyilvánossághoz közvetítés) jelenleg alapvetően engedélyköteles, ha nem elektronikus kölcsönzésről van szó: utóbbi esetén nem szükséges előzetes engedély, közös jogkezelő szervezet intézi a jogdíjak felosztását. Ezen felül az Sztj. 38. § (5) bekezdése alapján a művek könyvtárhasználók számára dedikált hálózaton hozzáférhetővé tehetők.

Egy műre általában többféle hozzáférési korlátozás vonatkozik – a hozzáférési korlátozásokat meghatározó 506-os adatmező ismételtető.

7.1. Jogszabályi kivételből adódóan a szabad felhasználás megengedett (archiválás).

540 ###\$aJogvédegetett\$fInC\$2rs\$u<http://rightsstatements.org/vocab/InC/1.0/>
+
506 1#\$aSzabad felhasználás megengedett – archiválás

7.2. Jogszabályi kivételből adódóan a szabad felhasználás megengedett (dedikált terminálon szolgáltatható).

540 ###\$aJogvédett\$fInC\$2rs\$uhttp://rightsstatements.org/vocab/
InC/1.0/
+
506 1#\$aSzabad felhasználás megengedett – dedikált terminálon szolgál-
tatható

7.3. Szerződési felhatalmazás alapján szolgáltatható adott licencfeltételekkel.

540 ###\$aJogvédett\$fInC\$2rs\$uhttp://rightsstatements.org/vocab/
InC/1.0/
+
506 1#\$aA következő feltételekkel szolgáltatható:\$u[a szerződésben foglalt
licencfeltételek alapján meghatározott szolgáltatási feltételekhez vezető URI]

7.4. Szerződési vagy törvényi felhatalmazás alapján felhasználása oktatási célból megengedett.

540 ###\$aJogvédett, felhasználása oktatási célból megengedett\$fInC-
EDU\$2rs\$uhttp://rightsstatements.org/vocab/InC-EDU/1.0/
+
506 1#\$aA következő feltételekkel szolgáltatható:\$u[a szerződésben vagy
jogszabályban foglalt feltételek alapján meghatározott szolgáltatási feltételek-
hez vezető URI]

7.5. Szerződési felhatalmazás alapján nem kereskedelmi felhasználása megengedett (pl. MEK).

540 ###\$aJogvédett, nem kereskedelmi felhasználása megengedett\$fInC-
NC\$2rs\$uhttp://rightsstatements.org/vocab/InC-NC/1.0/
+
506 1#\$a[a szerződésben foglalt licencfeltételek alapján kitöltendő]

Danku György

Gondolatok a Földabrosz adatbázis alapját képező térképgyűjteményről

2020 augusztusában indult az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) digitális térképes tartalomszolgáltatása. A *Földabrosz* elnevezésű¹ online felületen jelenleg döntően könyvtáralapítónk, *gróf Széchényi Ferenc* (1754–1820) egykori több ezer darabos térképgyűjteményéből mintegy ezer nyomtatott térképmű látható és tanulmányozható.

Nem véletlen, hogy éppen a nagy értékű alapítói gyűjteménnyel indítottuk könyvtárunk újabb digitális szolgáltatását. Ferenc gróf térképgyűjteménye ugyanis amellett, hogy gyűjteményünk magját képezi, az európai térképtörténet műveinek egyik kincsestára, számos újkori ritka, esetenként unikális művet foglal magában. Jóllehet Széchényi Ferenc 1802-ben alapvetően nemzeti könyvtárat kívánt létrehozni könyv-, kézirat-, térkép-, metszet- és éremgyűjteménye felajánlásával, azonban 1819-ben, pár hónappal halála előtt, a nemzetnek adományozta a soproni könyvtárban őrzött, nem hungarika térképeket tartalmazó könyv- és térképgyűjteményét is.

A gróf már az *I. Ferenc* (1768–1835) királynak 1802 márciusában német nyelven írt felségfolyamodványában szolt térképgyűjteményéről: „Felséges Uram! Alulírott ifjúságától kezdve fáradságot nem kímélve és nagy költségek árán szerezte meg magának azt a gyűjteményt, amely egyrészt közvetlenül, másrészt közvetve Magyarországra és a hozzátartozó országokra vonatkozik, amely a) nyomtatott könyvekből, b) kéziratokból, c) érmékből, d) rézmetszetekből, e) címerekből, f) térképekből [és] g) a Magyarországra vonatkozó térképeken kívül még mintegy 5000 darabot számláló, legkitűnőbb szárazföldi és tengeri térképek gyűjteményéből áll.”²

Mint látható, Ferenc gróf büszkén említi a „mintegy 5000 darabot számláló”, a világ egészét átfogó, szinte minden földrésznek és azok számos különféle részterületének térképét is magában foglaló, hatalmas, sok kötetben, illetve tékában tárolt térképgyűjteményét. Mivel az 1802-es alapítással Ferenc gróf szándéka egy nemzeti könyvtár létesítése volt, első térképadománya ezért alapvetően csak hungarika térképeket tartalmazott. Ez a gyűjteményrész számításunk szerint mintegy hatszáz-hatszázötven térképműből állt.³ Széchényi 1802 és 1819 között is rendszeresen vásárolt a nemzeti könyvtárnak térképeket, de az igazán nagylelkű adományt 1819-ban tette, amikor a fentebb már említett, döntően nem hungarika térképgyűjteményét is a már működő országos könyvtárnak adományozta. Ez a gyűjtemény mintegy kétezer egyedi térképművet és körülbelül száz atlaszkötetet tartalmazott.⁴

Széchényi Ferenc térképgyűjteménye méretében és tartalmi gazdagságában összemérhető az európai uralkodók, arisztokraták és gazdag polgárok által az újkorban, így a 18. században is létrehozott térképgyűjteményeivel. Ez annak ellenére így van, hogy Ferenc gróf valójában nem tartozott az igazán megszállott gyűjtők közé. A döntően az 1780-as években vásárolt térképekkel alapvetően olyan gyűjteményt kívánt létrehozni, amely a világ földrajzának egészében segítheti tájékozódását.

A térképgyűjtés lényegében egyidős a 15. században induló modern térképkészítéssel. A gyűjtés igazi fellendülése azonban a 17. század második felére esett, amikor az elsősorban nyugat-európai készítők és kiadók egyre növekvő számú térképpel látták el az európai térképpiacot. E korszak egyúttal a földrajzi felfedezések időszakával is egybeesett, így az európai térképkészítők és -kiadók messzi tájak korábban soha nem ismert vidékeit és lakóinak életét is igyekeztek bemutatni egyre növekvő méretű világleíró, a korszak büszke öntudatával kozmográfiai atlaszoknak nevezett kiadványaikban.⁵ A korszak vezető ismeretterjesztési célú, kereskedelmi keretek között működő, elsősorban holland atlaszkiadói már a század közepén többszáz, leíró szövegekkel kísért térképet tartalmazó, 10–12 kötetes atlaszokat is képesek voltak megalkotni. A gyűjteményes jellegű változatok, melyek egy-egy ország, régió vagy éppen város többféle térképét tartalmazták, számunkra, a kései utókor térképhasználói számára eléggé nehezen érthető módon még a 18. században sem szorultak háttérbe. Ellenkezőleg, ekkor váltak igazán népszerűvé. A nagyobb európai kiadók, leginkább a hollandok és a hozzájuk felzárkózó francia és német kiadók többbezzres, sőt a legnagyobbak akár tízezret is meghaladó számú térképkínálattal várták a vásárlókat és a gyűjtőket.

Az alapvetően ismeretterjesztési célú atlaszkartográfia széles körű piaci népszerűsége ellenére egy másik térképkészítő irányzat és gyakorlat vált a század folyamán mind fontosabbá. A térképkészítés ugyanis éppen ebben a században mozdult el erőteljesen a geográfiai-topográfiai pontosság hangsúlyozásának, és ami ezzel együtt járt, az egyre racionálisabb, egyre műszakibb, egyre „szárazabb”,

így a díszítéseket is mindinkább mellőző térképek készítése irányába. Ebben a században jöttek létre az első jelentősebb állami, jellemzően katonai irányítás alatt álló topográfiai térképező intézetek is.

*Franciaország első országos topográfiai felmérése alapján készült háromszögelési hálózatokat bemutató geodéziai térképe, 1744.
(OSZK Térkép-, Plakát- és Képtár – Raktári jelzet: TR 2.927)*

Az ismeretterjesztő célú, kis méretarányú atlasztérképeket készítő önálló kartográfiai intézetek megalakulására azonban még a 19. század első feléig-közepéig várni kellett. A 18. század második felében működő kartográfiai műhelyek döntően még mindig családi, rokonai kézműves vállalkozások voltak, amelyek a hagyományos rézmetszéses technológiát alkalmazták, térképeiket réz nyomólemezekre metsztették. Valójában ezek a réz nyomólemezek képezték egy-egy kiadó vagyonának döntő részét, amelyek akár száz-százötven éven át is forgalomban maradhattak, így több kiadó több generációja is birtokolhatta és használhatta őket. Ha szükségesnek látták, az elkopott nyomólemezeket felújították, és ha indokoltnak vélték a térképek tartalmát is módosították.

Széchenyi Ferenc térképgyűjteményét tehát olyan átmeneti korszakban hozta létre, amikor a régi térképkészítési hagyományok még elevenen éltek, és akár évtizedek óta piacon lévő művek is megszerezhetőek voltak. Egy-egy országról, tartományról, városról vagy akármely kisebb-nagyobb részterületről különböző kiadók térképeinek tucatjai is elérhetőek voltak a könyv- és műkereskedői piacon. Mivel a metrikus, topográfiai pontosság a kor atlaszkartográfiájában nem volt a legfontosabb követelmény, ezért a már régeinek számító művek továbbra is széles körben eladhatók voltak, és vevőkre találtak. A kiadók számára ez igen előnyös volt.

Az akár sok évtizeddel korábban készült művek iránti érdeklődés fenntartása érdekében a század legnagyobb kiadói, így például a holland *Covens-Mortier*⁶ vagy

a német *Homännische Erben*⁷ tanácsokkal is segítették a gyűjtői szenvedély hajtotta vevőket abban, hogyan tudnak kedvük, érdeklődésük és persze pénztárcájuk szerint egy-egy sokkötetes gyűjteményes atlaszt összeállítani.

A 18. században a térképgyűjtés igen népszerűnek számított, és a mai értelemben vett gyűjtők száma is jelentős volt, akik szinte minden elérhető művet igyekeztek megszerezni.⁸ Így jöttek létre a térképgyűjtés történetének mindmáig legnagyobb gyűjteményei, mint a német *Bernard Moll* (1697–1780) több mint tizenkétezres kollekciója,⁹ illetve *Jobann Friedrich von Rybiner* (1732–1803) svájci gyűjtő mintegy tizenhatezer művet számláló gyűjteménye.¹⁰ Voltak persze olyanok is, mint a francia geográfus-kartográfus *Jean-Baptist Bourguignon d’Anville* (1697–1782), aki szakmai szempontokat követve a térképeket téves, pontatlan, már elavult adataiktól kívánta megtisztítani, és ehhez az alapvetően kartográfusi munkához igyekezett a lehető legtöbb térképet összegyűjteni. A több mint tízezer művet számláló kollekciója ma a francia nemzeti könyvtár térképgyűjteményének alapértékei közé tartozik.¹¹

Széchenyi grófot azonban inkább azok közé a térképgyűjtők közé sorolhatjuk, akik megelégedtek a kisebb, csupán két-hármezer művet magukban foglaló gyűjteményekkel. Azonban ezek a gyűjtemények is az egész világnak, illetve egy-egy földrajzi területnek, földrésznek, országnak, tartománynak, városnak akár tucatnyi különféle térképét is tartalmazhatták. Ez jellemzi Ferenc gróf térkép-

Jacob von Sandrart: Oroszország-térkép, 1688–1701.

Könyvtáralapítónk, Széchenyi Ferenc eredeti térképgyűjteményében tucatnyi, különböző időszakokban készült Oroszország-térkép található.

(OSZK Térkép-, Plakát- és Kétszámúgyűjtő – Raktári jelzet: TR 7.674)

gyűjteményének nagyobbik, nyomtatott művekből álló részét is. Az eredeti grófi gyűjtemény *Tibolth Mihály* (1765–1833) által 1789-ben vagy 1790-ben összeállított kéziratok katalógusa fennmaradt. Ennek segítségével elemezve az összegyűjtött térkép- és atlaszanyagot, összességében inkább tekinthető a grófi gyűjtemény majd két-háromszáz év kartográfiai termését őrző sokkötetes gyűjteményes jellegű világtalaszoknak, mintsem egy alapvetően újabb, frissebb térképekből álló, gyakorlati célokat szolgáló gyűjteménynek. Habár a kollekciónak összeállításakor érzékelhető törekvés volt tapasztalható egy-egy földrajzi terület legújabb, tehát geográfiai-topográfiai pontosság szempontjából jobb, modernebb, így a térbeli tájékozódásra is használhatóbb térképeinek a megszerzésére.

Természetesen ma még inkább becsüljük a grófi adomány gyűjteményes jellegét, hiszen számos, az európai kartográfia ma már igen ritka térképművének példányait is megőrizte számunkra. Ezt a több mint kétezernyolcszáz művet magában foglaló nyomtatott gyűjteményrészről ezért joggal tartjuk az egyetemes kartográfia egyik alapgyűjteményének, amely a világ sok más hasonló, döntően közintézményekben őrzött kollektívájával együtt a kartográfia történetére vonatkozó ismereteink egyik, ha nem a legfontosabb forrását képezi.

A grófi gyűjteménynek kisebb, csupán mintegy tíz százalékát alkotják a kéziratok művek.¹² Ezek készítési módjukból adódóan a legtöbb esetben egyedi alkotások. Ezek között a kéziratok térképek között találjuk az egész grófi gyűjtemény legértékesebb és legkülönlegesebb térképpalkotásait. Így a Széchényi Könyvtár legkorábbi kartográfiai dokumentuma, az olasz *Grazioso Benincasa* (1400 k.–1482 u.) olasz tengerész és térképkészítő 1474-ben készült hajózási atlasza is a kéziratok gyűjteményéhez tartozik. A navigációs célú kis atlasz lapjai a Földközi-tenger és a Fekete-tenger partjait ábrázolják.¹³ Széchényi grófot, aki az 1790-es évek végén a Dráva-szabályozás királyi kormánybiztosa is volt, igencsak érdekelték, részben a biztos munkavégzése, részben saját birtokainak okán is a vízrendezési problémák és azok megoldási lehetőségei. Kéziratok térképgyűjteménye is tükrözi ezen érdeklődését.¹⁴ Nemcsak a történelmi Magyarország és a hozzá tartozó társországok vízrendezési, folyószabályozási, mocsárlecsapolási térképeinek tucatjai találhatók meg benne, de Európa, sőt még Amerika egy-egy részterületének ilyen tematikájú térképeit is őrzik a gyűjtemény. Így például tartalmazza Mexikóváros egyik fontos, nagy forrásértékű, 17. század eleji vízrendezési-lecsapolási térképét is.¹⁵

A gróf vízrajzi kérdések iránti érdeklődése magyarázhatja azt is, hogy mind a kéziratok, mind a nyomtatott gyűjteményrész számos különleges, esetenként unikális hajózási térképet és atlaszt is tartalmaz. Elég, ha itt csupán a gyűjtemény két bőrrre rajzolt, 17. század eleji holland hajózási térképét, *Hessel Gerritsz*nek (1580/81–1632) az Indiai- és az Atlanti-óceánt ábrázoló műveit említjük. Az Indiai-óceánt és partvidékeit bemutató térkép, amelyet Gerritsz a Kelet-Indiai Társaság hajósai számára készített, még azzal a felfedezéstörténeti különlegességgel

is bír, hogy a kartográfia történetében elsőként ezen a térképen tüntették fel az 1616 novemberében holland hajósok által felfedezett nyugat-ausztrál partokat.¹⁶

A grófi gyűjtemény értékeinek, a ritkaságoknak és különlegességeknek a felsorolását akár vég nélkül is folytathatnánk.¹⁷ Széchényi Ferenc egykori gyűjteménye azonban könyvtárunk mai térkép- és atlaszgyűjteményének csupán egyik, bár kétségtelenül legértékesebb részét képezi. A gyűjtemény, döntően még a 19. században, adomány és vétel formájában jelentős mértékben bővült, minek köszönhetően olyan jeles térképgyűjtők anyagával bővült, mint *Illésbázy István* (1762–1838), *Jankovich Miklós* (1772–1846) és *Horvát István* (1784–1846).¹⁸

Széchényi Lajos (1781–1855), Ferenc gróf legidősebb fia 1827-ben tett nagylelkű, tízezer forintos alapítványa az 1880-as évekig járult hozzá gyűjteményünk gyarapodásához.¹⁹ Mindenképpen meg kell itt említenünk a 19. század második felében élt, olasz származású *Lanfranconi Enea* (1850–1895) pozsonyi vízmérnököt, akinek nagy értékű, döntően hungarika térkép- és atlaszgyűjteménye, amelyet 1895-ben vásárolt meg a magyar állam, az újkori európai térképkészítés történetének igen értékes kollektója.²⁰

Jóllehet a kötelespéldány törvény a 19. század eleje óta létezik, ennek a hatása a könyvtár térképállományának gyarapítására azonban a kiegyezés előtti években igen csekély volt. Jelentősebb gyarapodás mind a tematikát, mind a mennyiséget tekintve a 20. század első felében történt. E korszak gyarapodásából ki kell emelnünk az Állami Földmérési Térképtártól másodpéldányokként a könyvtár térképgyűjteményéhez került több ezer település kataszteri térképanyagát, amely később, a 20. század végén további jelentős és hiánypótló adományokkal gyarapodott. Legalább ilyen nagy hatása volt gyűjteményünk gyarapodására annak,

Bucheld János: Verőce vármegye, 1794. A térkép egykoron a Festetics-gyűjteményhez tartozott, 1795-ös másolata viszont a Széchényi-féle kéziratos gyűjteményben található. (OSZK Térkép-, Plakát- és Képzőművészeti Múzeum – Raktári jelzet: TK.1.686)

hogy a 20. század elején szervezetileg a Magyar Nemzeti Múzeumhoz tartozó Néprajzi Múzeumból a Festetics család egykori térképgyűjteményének jelentős része átkerült az akkor szintén a múzeum intézményi keretei között működő Széchényi Könyvtárhoz. Ennek döntő része egyedi kéziratós mű, amely számos jelentős értékű, leginkább 18. századi térképet tartalmaz.

Gyűjteményünk anyagának gyarapodására számottevő hatással volt az úgynevezett szocialista korszak központosító politikája, amelynek keretében nagy mennyiségű, jórészt iskolai, a korban már elavultnak tekintett térkép- és atlaszállomány került gyűjteményünkhöz. A 20. század másik fontos történelmi-politikai eseménye, az 1989-es rendszerváltás is jelentős gyarapodást hozott számunkra. Az 1989 utáni húsz-huszonöt évben sikerült, döntően társintézményunktől, a Hadtörténelmi Múzeum Térképtárától másodpéldányok formájában megszerezni a gyűjteményünkből hiányzó (1:10 000–1:50 000 léptékű) topográfiai térképműveket.²¹ Fontos, mindenképpen említést érdemlő gyarapodás történt az 1990-es évek közepén, amikor az Akadémiai Könyvtár felszámolta régi térképgyűjteményét. Ekkor többszáz újkori, nagy értékű térképmű került gyűjteményünkbe.²² Szintén értékes gyarapodást jelentett táruink számára az ELTE TTK Természetföldrajzi Tanszékének Lágymányosra költözése. Mintegy kétszáz értékes régi térkép- és atlaszmű került át a tanszéki könyvtárból az OSZK tulajdonába. Már 21. század eleji gyarapodást jelentett számunkra a Kartográfiai Vállalat átalakulása, melynek során megszüntették a nagy múltú intézet könyv- és adattárát. Az egykori, európai rangú intézet sok száz atlasza könyvtárunk már meglévő, nemzetközi léptékkel mérve is jelentős, mintegy ötezer kötetes atlaszgyűjteményét tette még gazdagabbá, még értékesebbé. A vállalat az 1960–80-as években elsősorban saját művei, térképek, atlaszok szerkesztéséhez szinte a világ minden országára kiterjedő alapossggal gyűjtötte a földrajzi és a tematikus atlaszokat. Különösen értékesek számunkra a hozzánk került nemzeti atlaszok kötetei, mivel saját, már meglévő igen jelentős nemzeti atlaszgyűjteményünk vált így még teljesebbé.

A Földabrosz adatbázisban az érdeklődők számára elérhető művek számát terveink szerint már ebben az évben is jelentős gyűjteményrészekkel kívánjuk bővíteni. Elsőként Széchényi Ferenc egyedi kéziratós térképgyűjteményét töltjük föl az adatbázisba. Ezt követően, szintén még ez évben szeretnénk a grófi gyűjtemény teljes, egyedileg nyomtatott térképanyagát elérhetővé tenni az adatbázisban az érdeklődők és a kutatók számára. Valószínűleg már csak 2022-ben lesz lehetséges egy további fontos gyűjteménycsoportnak, a majd kétszáz évet átfogó, kéziratós és nyomtatott térképműveket is tartalmazó megyetérképeknek az adatbázisban történő közzététele. Távlati terveink között szerepel az adatbázisban elérhető gyűjteményrész bővítése, és a térképállomány georeferálása. Ennek a modern térinformatikai módszernek a segítségével a régi térképművek a téri torzításokat kiküszöbölve a mai modern térképekkel is könnyebben összehasonlíthatóvá válnak, ami a kutatói munkát is nagyban segíti.

Jegyzetek

1. A földabrosz kifejezés legkorábbi használata Apáczai Csere János: *Magyar Enciklopédia* című művében található, de csak a 19. század folyamán vált általánosan használttá a mappa és a földkép szavak mellett a térkép megnevezésére. In: Kiss Lajos: *Magyar írók a térképről*. Budapest, Magyar Térképbarátok Társulata, 1999. 6., 10. p.
2. „Euer Majestaet! Unterzeichneter hat von seiner Jugend an mit anhaltender Mühe und grossen Unkosten folgende bloß Ungarn und die dahin gehörigen Länder mittel oder unmittelbar angehende Sammlungen sich angeschafft, als a) von gedruckten Büchern; b) von Handschriften; c) von Münzen; d) von Kupferstichen; e) von Wappen; f) von Landcharten; g) Außer den Ungarn betreffenden Landcharten, noch eine beyläufig aus 5000 Stücken bestehende Sammlung der vorzüglichsten Land und See-Charten.“ Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, A 39-1082-288,2
3. A 2000-es évek elején indult az OSZK Térképtárában az alapítói térképgyűjtemény részletes katalogizálása. Mivel a meglévő és azonosítható egykori grófi gyűjtemény mérete és a könyvtártörténeti irodalomból ismert számok jelentősen eltértek egymástól, ezért a szerző a 2010-es évek második felében megkísérelte tisztázni, Ferenc gróf valójában mekkora gyűjteménnyel is rendelkezett, és annak mely részeit adományozhatta a nemzetnek. A vizsgálat eredményeit egy 2018-ban megjelent tanulmány foglalja össze. Danku György: *Gróf Széchenyi Ferenc térképgyűjteménye a számok tükrében. Gyűjteményrekonstrukció és eredményei*. In: *OSZK 215. Tanulmányok egy évforduló tiszteletére*. Szerk. Deák Eszter, Dede Franciska, Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár : Gondolat Kiadó, 2018. 78–106. p.
4. A számok tekintetében meglévő jelentős eltérés döntően abból adódik, hogy *Tibolt Mibály* (1765–1833), aki Ferenc gróf titkára és gyűjteményeinek őre, gondozója volt, nem műszámot, hanem fizikai darabszámot számolt és vezetett egykori térképjegyzékében. Ezért szerepel az alapítói felajánlási levélben ötezret is meghaladó szám, míg a ma meglévő és azonosítható egykori grófi gyűjtemény mintegy 2800 mű 5200 lapját, darabját tartalmazza. A gróf által adományozott műveknek, vizsgálatunk szerint mintegy 15-20 százaléka azonban elveszett, eltűnt. A további részleteket lásd Danku György 2018-as tanulmányában.
5. Ezek a kozmográfiai művek egyszerre voltak egy földrész, egy ország, egy tartomány vagy épp egy-egy város szöveges és térképi leírásai, 'descriptioni', ahogy az a korszakban az atlasztérképek jelentős részének latin címében mindmáig olvasható. Idővel azonban, jórészt a 18. század közepétől, megváltozott a térképeknek és a szöveges leírásoknak a kapcsolata, egyre kevésbé maradtak egyazon mű, kiadvány részei. A világleíró atlaszok késői leszármazottai a sokkötetes lexikonok, amelyek esetében a szöveges információ túlsúlya ellenére számos változatukhoz, főleg a nagyobb, patinás kiadványokhoz még ma is tartozik atlaszkötet. A kozmográfiai műfaj és a gyűjtéstörténet további részleteit lásd Danku György: *Széchenyi Ferenc nyomtatott térképeinek gyűjteménye*. In: *Gróf Széchenyi Ferenc térképeinek és atlaszainak katalógusa. 1. kötet. Kézírtas térképek és atlaszok = The Catalogue of count Ferenc Széchenyi's maps and atlases. Volume 1. Manuscript maps and atlases*. Szerk. Plihál Katalin, Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár : Osiris Kiadó, 2020. 26–78. p.

6. A kiadót 1685-ben a francia származású *Pieter Mortier* (1661–1711) alapította Amszterdamban. Halála után felesége, *Amelia 3-Gravesande* (1666–1719) irányította az üzletet. Az ő halálát követően, 1721-ben fiuk, *Cornelis Mortier* (1699–1783) és *Johannes Covens* (1697–1774) vette át az így Covens & Mortier névre keresztelt cég irányítását, amely a 18. századi Európa legnagyobb térképkiadó vállalata lett. A cég a 19. század első felében is tovább működött, csak 1866-ban szűnt meg.
7. A kiadót *Johann Baptist Homann* (1664–1724) a század elején, 1702-ben alapította. Halála után előbb hat éven át, 1724 és 1730 között fia, *Johann Christoph Homann* (1703–1730), azt követően pedig Johann Christoph sógora, a rézmetsző *Johann Michael Ebersperger* (1695–1760) és Christoph egyetemi évei alatt megismert barátja, *Johann Michael Franz* (1700–1761) irányította az 1730-tól Homännische Erben néven működő térképkiadót. A század második felében Franz és Ebersperger rokonai kezébe került a cég. A 18. század legjelentősebb német térképészítő műhelye 1813-ban szűnt meg, amikor *Christoph Fembo* (1781–1848) megvásárolta a cég árukészletét.
8. Az egyes gyűjtők érdeklődése szerinti specializáció már ebben a korban is megfigyelhető. Voltak gyűjtők, akik általános, egész világra kiterjedő gyűjteményeket, míg mások saját szülőföldjük, országuk térképeit gyűjtötték, de voltak, akiket inkább a topográfiai vagy éppen a történelmi térképek érdekelték, és voltak, akik folytatva a korábbi századok hagyományát, a gyűjteményeikbe látképeket, történelmi, építészeti témájú metszeteket, sőt akár tárgyak metszeteit is felvették. A Széchényi-gyűjtemény is számos történelmi témájú metszetet és látképet tartalmazott, jóllehet ezek száma a teljes gyűjteményben nem volt jelentős. A történelmi témájú metszetek többségét jelenleg a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában őrzik.
9. A gyűjtemény ma a brnói Morva Könyvtárban található. A könyvtár a gyűjteményt digitalizálta, lásd: <https://mapy.mzk.cz/en/>. (2021.06.26.)
10. A gyűjtemény a bázei Egyetemi Könyvtárban található. A kollekciót digitalizálták, lásd: https://www.ub.unibe.ch/research/special_collections/map_collections/ryh/index_eng.html (2021.06.26.)
11. A D’Anville-gyűjteményt részletekben digitalizálják. A Franciaországra vonatkozó rész 2000 óta, az Afrikára és Itáliára vonatkozó rész 2004 óta érhető el a könyvtár Gallica adatbázisában. <https://gallica.bnf.fr/html/und/cartes/cartes?mode=desktop> (2021.06.26.)
12. Ez 264 művet jelent, jóllehet ma a Széchényi-gyűjteményhez tartozónak tekintjük a *Széchényi Lajos* (1781–1855) által 1827-ben létrehozott Széchényi-alapból a 19. században vásárolt további tíz kéziratos térképet is. Ennek okát és további részleteket lásd Danku György 2018-as tanulmányában.
13. Az OSZK Kézírártárában őrzött mű rövid ismertetője könyvtárunk Földabrosz nevű térképtörténeti blogján olvasható. Írás Krisztina: *Egy itáliai klasszikus a 15. századból. Grazioso Benincasa hajózási atlasza az Országos Széchényi Könyvtár Kézírártárában.* = Földabrosz, 2017. március 2. <https://blog.oszk.hu/foldabrosz/egy-italiai-klasszikus-15-szazadbol-grazioso-benincasa-hajozasi-atlasza-az-oroszagos> (2021.06.26.)
14. A nyomtatott térképgyűjteményben is találunk ilyen témájú műveket.
15. A térképet és annak jelentőségét nemrégiben rövid tanulmányban ismertettük. Gyuri Danku: *Is this original? A manuscript map of the Mexico valley by Adrián Boot.* = *Imago Mundi*, 68. évf. 2016. 79–87. p.
16. A térkép rövid ismertetője szintén az OSZK honlapján elérhető Földabrosz blogon olvasható. Danku György: *Hessel Gerritsz: Az Indiai-óceán hajózási térképe, 1621.* = Földabrosz,

2016. április 13. <https://blog.oszk.hu/foldabrosz/hessel-gerritsz-az-indiai-ocean-hajozasi-terkepe-1621> (2021.06.26.)
17. A grófi gyűjtemény történetéről, az állomány összetételéről és jellegéről több tanulmány jelent meg a kéziratos gyűjteményrészről 2002-ben megjelent kötetben. Lásd *Gróf Széchenyi Ferenc térképeinek és atlaszainak katalógusa. 1. kötet. Kézírtos térképek és atlaszok = The catalogue of count Ferenc Széchenyi's maps and atlases. Volume 1. Manuscript maps and atlases.* Szerk. Plihál Katalin, Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár : Osiris Kiadó, 2020. 9–143. p. A nyomtatott művekből válogatva az elmúlt években hat kamarakiállítás rendeztünk. Az ekkor bemutatott térképek többsége (172 mű) jelenleg is megtekinthető a könyvtár honlapján: *Kincsek Gróf Széchenyi Ferenc könyvtáralapítónk térképgyűjteményéből. Egy kozmográfiai atlasz különlegességei.* <https://szechenyiterkepек.oszk.hu/> (2021.06.26.)
18. E jeles személyek könyv-, kézirat-, térkép- és egyéb gyűjteményeiről lásd Berlász Jenő: *Az Országos Széchenyi Könyvtár története 1802–1867.* Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár, 1981. 217., 237–242., 246–253., 278–208. p. A Jankovich Miklós térképgyűjteményével kapcsolatos ez évben végzett kutatásokat ismerteti a könyvtár blogfelületén megjelent *Mit tudunk Jankovich Miklós térképgyűjteményéről* című írás: <https://nemzetikonyvtar.blog.hu/search?searchterm=jankovich&searchmode=OR&submit=Keres%C3%A9s>. (2021.06.26.)
19. Széchenyi Lajos alapítványáról lásd Berlász Jenő: *I. m.* 208–210. p.
20. Az OSZK Térképtára gyarodásának történetéhez lásd Patay Pálné: *Az Országos Széchenyi Könyvtár Térképtárának története (1802–1946).* In: *Az Országos Széchenyi Könyvtár évkönyve 1986–1990.* Fel. szerk. Kovács Ilona, Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár, 1994. 277–297. p.
21. A szocialista korszak szigorú térképhasználati szabályai miatt a topográfiai térképműveket csak a Hadtörténeti Múzeum Térképtára gyűjthette, így az ebben a korszakban készült jelentős topográfiai térképművek nem kerülhettek be gyűjteményünkbe.
22. A gyűjtemény sok értéke közül itt csupán a 18. század közepén és második felében készült angol megyetérképeket említjük, amelyek az egyetemes kartográfia történet legszebb alkotásai közé tartoznak. Az Akadémiától hozzánk került gyűjtemény mintegy húsz ilyen pompás, esetenként óriás méretű angol megyetérképet rejt magában.
-
-

Hajnal Ward Judit

Keresztúton: Új biblioterápiai olvasókönyv előkészületben

Az első biblioterápiás szövegeket tartalmazó könyvem a L'Harmattan Kiadó gondozásában jelent meg 2019-ben *Tintásíveg. Történetek a tengerentúlról* címmel. A *Sorsok és szenvedélyek* sorozat, amelyben napvilágot látott, a tudományos vagy szépirodalmi igényrel írott művek közlése helyett a gyakran máshová nem beskatulyázható, de értékes és innovatív szövegek publikálását tekinti elsődleges céljának, olyan műveket, „amelyek az irodalom, a művészetek felől érkeznek, de mégsem pusztán (vagy akár nem elsősorban) irodalmi értékük, hanem szakmai tartalmuk is fontossá teszi őket”.*

Az addiktológiai biblioterápiás olvasókönyv céljából összeállított *Tintásíveg*ben, tiszteletem kifejezéséeként a tizenkét lépéses programok iránt, 12+1 történet járja körül a szenvedélybetegségből történő felépülés lehetőségeit, sikereit és kudarcait. A szövegek célja az irányított olvasás segítségével történő szövegfeldolgozás és önismereti reflektálás. A biblioterápia hazai, szépirodalom-orientált gyakorlatától eltérő módon a kötetben fiktív történetek szolgálnak a szövegértelmezés és a szöveg által ihletett beszélgetések kindulópontjául. Az egyes történeteket kérdések követik – mint egy idegen nyelvi tankönyvben –, amelyek a szövegértést kívánják elősegíteni egyéni vagy csoportos formában. A kötet elején pedig a biblioterápiával ismerkedőknek a terület egyik legkiemelkedőbb hazai szakemberének, dr. Béres Juditnak, a Pécsi Tudományegyetem docensének bevezető tanulmánya nyújt áttekintést a módszerről.

* Demetrovics Zsolt – Felvinczi Katalin – Rác József: *A szerkesztők előszava*. In: Hajnal Ward Judit: *Tintásíveg. Történetek a tengerentúlról*. Budapest, ELTE PPK : L'Harmattan, 2019. 9. p.

A szövegek létrejötteinek háttérben az általam vezetett *Reading for Recovery* (R4R), *Olvásás a gyógyulásért* project áll. Az angol nyelvű addiktológiai biblioterápiái gyűjtemény összeállítását a New Jersey államban található Rutgers Egyetem Alkoholtudományi Intézet könyvtársaival végeztük az Amerikai Könyvtári Szövetség kétéves Carnegie-Whitney pályázatának anyagi támogatásával 2015–2016-ban. A szenvedélybetegek és hozzátartozóik számára javasolt könyvek, könyvismertető, segédanyagok, források és linkek a gyógyító olvasást mint kiegészítő kezelésmódot propagálják.

A project folytatásaként jött létre a *Books We Read* (Könyvek, amiket olvasunk) a Rutgers Egyetem egyik természettudományi könyvtárában 2019-ben. Az elsősorban egyetemistákat célzó program egyrészt szélesebb célközönségre támaszkodik, másrészt az olvasás népszerűsítésének változatosabb elemeire épít. Az adott szöveggel történő azonosulás lehetőségeinek kiaknázására megtartottuk az R4R módszereit, amelyek a koronavírus okozta távoktatás alatt is működőképesnek bizonyultak mind a féléves (*Tales We Read*), mind pedig a nyári online olvasóprogramok (*Summer Tales*) segítségével.

Ezeket a hagyományokat folytatja egy újabb kötetre való fiktív szöveg, *Keresztúton* címmel. A kötetbe felvett írások a szenvedélybetegségekkel és mentális zavarokkal küzdő, különböző életkorú és szociokulturális háttérű szereplők mindennapjaival foglalkoznak. A történetekben a problémák gyökere talán még mélyebben húzódik, és a belső indíttatású, a rendellenességek felismerésén alapuló megoldások mellett nagyobb hangsúly esik a külső segítség igénybevételével történő felépülésre. Ilyen a jelen cikk függelékében szereplő történet is, amely egy képzeletbeli utazás első állomásain vezeti keresztül az olvasót. A narrátor az anya, aki felnőtt fiát a bentlakásos terápiás intézetbe kíséri. Az 1990-es évek óta Magyarországon is terjedőben van a felépülésközpontú rehabilitációs program, az úgynevezett Minnesota Program. A bentlakásos kezelés legalább két hónapig tart, több héten át a külvilágtól teljesen elzárva. A program része a hozzátartozók bevonása a terápiába, ami a betegek felépülését jelentős mértékben elősegítheti. A szenvedélybetegségét ön maga előtt beismerő fiú első, tétova lépései a felépülés felé vezető úton elgondolkoztatnak a gyógyulás valós esélyeiről. A biblioterápiás feldolgozásra szánt szöveg olyan kérdésekre keresi a választ, hogy milyen esélyekkel indul az ideérkező, és mennyiben függ a felépülése a külső körülményektől, a programtól és a felkínált lehetőségektől. A fiktív történet, amelyben az anya és fia a kis eldugott városka mellett található, direkt erre a célra épített rehabilitációs intézetbe érkeznek, hiteles környezeti elemek ábrázolásával állít mementót az USA-ban bevált programnak.

Az olvasásterápia során a szövegfeldolgozás nem úgy történik, mint az iskolai irodalomórán. Nem létezik az egyedül érvényes és hiteles olvasat, a szöveg inkább az irányító szerepét kívánja betölteni önmagunk megismerésében. A választott szöveg fontos, de számít az olvasó is, aki a szövegek olvasása, értelmezése és megbeszélése során felfedezi saját érzéseit, megpróbál értelmet keresni saját

maga részére a szövegben és az őt körülvevő világban. Mivel nem szépirodalmi szövegekről van szó, az irodalomórán tanultakat (Mire gondolt a költő?) feltétlenül el kell felejtetni! Nem kifejezetten biblioterápiás célzatú olvasóklubjainkban is ragaszkodunk ehhez az elvhez. Az egyetemistáknak is azt javasoljuk, hogy tanulják velünk újra a szövegolvasást és -értelmezést.

A cél a szövegre való reflektálás a személyes érintettség révén. Ebben segítségünkre lehetnek a szöveg után felsorolt kérdések, javaslatként a szövegfeldolgozáshoz. Nem szükséges mindegyikre választ adni. Az olvasó saját kérdései nemcsak szövegértelmezésre, hanem befelé fordulásra is készíthetnek. Azt javasoljuk, hogy amennyiben nehézségbe ütköznénk olvasás közben, akkor célszerű egy-egy apróbb részletbe belemerülni, hogy utat találjunk a szöveghez. Ha az olvasás közben vagy a szövegről történő elmélkedéseinkben problémás részhez érünk, megfontolandó azon is elgondolkodni, miért tűnik nehéznek az adott szakasz.

A *Keresztúton* típusú szövegek szándéka az is, hogy az olvasót saját élményeinek írásos feldolgozására inspirálják. A naplóírás, a történetek értelmezése kérdés-felelet vagy rövid emlékeztető formájában mintegy a fejlődés lépéseinek rögzítéseként azonnali és későbbi reflektálásra szolgálhat. A kreatív írás szerepét Béres Judit tanulmánya is hangsúlyozza. Akár az asztalfióknak írunk, akár megosztjuk szövegeinket hasonló cipőben járó sorstársainkkal, a folyamat önkifejezésre és önismereti munkára ösztönöz. A különböző perspektívákból való rápillantás egy problémára arra tanít, hogy elfogadjunk olyan jelenségeket is, amelyeket esetleg nem teljesen értünk. A szövegek nyelvi megformálása pedig „segít az értékek, az elvek, az érzések és az identitás tisztázásában, metaforákat ad kezünkbe, hogy kifejezhessük a máshogyan kifejezhetlent.”**

Függelék

Keresztúton

Az utazás eseménytelenül telt. Az anya feleslegesen aggódott, hogy a szokatlan helyzet rossz hatással lesz a fiúra, vagy esetleg valamilyen váratlan és nehezen kezelhető reakciót vált ki benne, amivel nem tud majd mit kezdeni.

A reptéren a céges minibusz várta őket, a megbeszéltek szerint. Az alagsorban a csomagkiadó mellett várakozó egyszemélyes fogadóbizottság diszkrét tábláján csak a fia utóneve szerepelt. Mr. Anderson. A sofőr mindössze pár évvel lehetett idősebb a fiúnál.

– Egyenesen az otthonba? – kérdezte.

– Igen – válaszolta egyszerre anya és fia.

** Béres Judit: A biblioterápia lehetséges alkalmazásairól – az amerikai biblioterápia örökségének tükrében. In: Hajnal Ward Judit: *I. m.* 23. p.

A nyolcszemélyes Toyota minibusz aznap nem várt több utasra. A sofőr elvette tőlük a csomagokat, majd előzékenyen kinyitotta a vezetőülés mögötti toloajtót.

Az anya új bőrröndöt vett a nagy útra. Az RFID-val ellátott, négykerekű, elegáns Pierre Cardin talán nem a legjobb választás, ahány idegen kézen keresztülment az út során. A hipermodern csomag mellett ellenpontként szomorkodott a fiú barna, jobb napokat látott Dockers hátizsákja.

Elindultak a reptérről kivezető körforgalmi úton. Az égbolt baljóslatúan sejtett fel előttük, már ahol a forgatagban láthatóvá vált egy pillanatra. A felhőkarcolók árnyékában az anya mindig kicsinek és védtelennek érezte magát, akár kocsiban, akár gyalog. A délutáni csúcsforgalomban négy sávban haladt a forgalom kifelé Minneapolisból. A fiú egykedvűen ült a hátsó ülésen. Fekete alapon skarlát B betűs Boston Red Socks baseballsapkáját a fejébe húzta. Bedugta a fülébe az airpodot, és elkezdett matatni a telefonján.

– Megálljak valahol? – törte meg a csendet a sofőr.

– Köszönjük, nem szükséges – felelte az anya rosszat sejtve. Nyilván nem ez az első útja ennek a sofőrnek a reptér és a bentlakásos elvonó között.

– Tetszik tudni, akiért nem a mi autónk jön, az sokkal rosszabb állapotban kerül hozzánk. A taxishiénák annyiszor állnak meg, ahányszor a kedves utas parancsolja. Nem mindenki ilyen szerencsés, hogy kísérővel érkezik.

– Hol szoktak megállni?

– Bárhol. Majd meg tetszik látni, hogy mennyi lehetőség van a városban és útközben is.

– Hát igen, ebben az államban tényleg bárhol lehet venni alkoholt. Cigarettről nem is beszélve.

– A szenvedélybeteg pedig jó vásárló.

Ilyen sommás mondatok hangzottak el a két ismeretlen párbeszédében, miközben az ablaktörő a legmagasabb fokozatban is alig bírta a rájuk zúduló vízmennyiséggel. Egyszerű, közhelyes, de mindkettőjük mindennapi életére vonatkozó alapigazságok a világtól vízfüggönnyel elzárt guruló dobozban. Akvárium fordítva, kívül a víznek árja. Semmi túlfogalmazás, mentegetőzés vagy eufemizmus.

Égszakadás, földindulás, az anya mégis érezte, hogy jó irányban haladnak.

Az egyórára tervezett útból az ítéletidőben másfél óra lett. Gondolataiban elmerülve az anya észre sem vette, amint a tájkép a Twin Cities nagyvárosi előkelőségéből falusias, gyéren lakott, dimbes-dombos vidékké változott, miközben a vihar is alábbhagyott. Kínézett a vízcseppekben fürdőző ablakon. A forgalom csökkenéséből úgy ítélte, hogy már nem járhatnak messze a létesítménytől, amit a prospektusokban városi zajtól mentes felépülési lehetőségként reklámoztak.

Az autópályát kétsávos út váltotta fel. Akár előzni is lehetett volna, de rajtuk kívül egy lélek se járt az úton.

A kisbusz váratlanul lekanyarodott a főútról. Az anya nem emlékezett, hogy táblát látott volna. Ezután még majdnem másfél kilométert haladtak a bejáratot jelző apró épületig.

Se kapu, se sorompó.

– Kerítés sincs? – kérdezte az anya meglepetten.

– Nincs. Aki idejön, önszántából jön. Akkor távozik, amikor akar.

Ez így nehéz lesz, kezdett aggódni magában. De egy szót sem szólt, csak a fiára emelte tekintetét.

– Nem fogok meglógni, nyugi – szólalt meg az, mintegy varázsűtésre. Először, amióta a repülőteret elhagyták.

Az anya ebben nem volt annyira biztos. A férje pont ilyeneket hajtogatott évtizedeken keresztül. Akár a sírkövére is rávéshették volna némelyik mondását.

Útjuk végéhez közeledtek. Legalábbis mára. *Egyszerre csak egy napot*, mondogatta az anya magában.

A kocsí egy félkör alakú épület elé kanyarodott, majd megállt a széles üvegajtós bejárat közvetlen közelében. A téglából épült kétszintes épület inkább egy üdülőközpont recepciójára emlékeztetett felvételi iroda helyett. Kívülről egyáltalán nem lehetett belátni.

– És tényleg nem tartozunk semmivel? – kérdezte az anya a sofőrt, amikor az hátulról megjelent a fiú bőrröndjével a kezében.

– Nem, ez mind a program része.

– Akkor legalább ezt fogadja el – próbált némi papírpénzt a sofőr kezébe nyomni.

– Köszönöm, nem tehetem. A legjobbakat kívánom a kedves fiának és önnek is – mondta, és a bejárat felé terelte őket.

– Itt várok, amíg be tetszenek jelentkezni – szólt utánuk.

Az anya, aki eddig azt gondolta, hogy elkíséri majd a fiát a szállásra, kérdően nézett rá.

– A kolléga elmondja, hogy mi a házirend, megvárom. Aztán mehetünk is a szállodába.

– Értem. Köszönöm – hebegte bizonytalanul.

Teljesen jogos. Az ember ne játsszon se helikopter-, se buldózerszülőt a harmincéves fiával. A fiúnak kellett eldöntenie, hogy valóban akarja-e. Most neki kell elkezdeni az ügyintézését. Önállóan, magától, egyedül. A program része, idézte fel az anya az olvasottakat, ami miatt ezt a méregdrága, de dokumentáltan hatékony helyet választották.

A külvilág csábításait minden bizonnyal kirekesztették, az már ennyiből is látszik.

Az ajtóig kísérte a fiút, ahol egy munkatárs sietett eléjük. A harminc és negyven közötti, kisportolt alkatú férfi barátságos arca, nyílt tekintete és tankönyvszerűen pozitív testbeszéde bizalomkeltőnek tűnt. Közönséges utcai ruhát viselt, semmi fehér köpeny vagy ápolói uniformis. Egyedül a nyakába akasztott, személyzet fel-

iratú névjegy jelezte, hogy az illető nem gyógykezelés alatt áll, hanem itt dolgozik valamilyen beosztásban.

– Szeretettel üdvözöllek a Jellinek Otthonban, Joseph. Nevem Peter, én leszek a kísérod az első hetekben – nyújtotta kezét a fiú felé.

Az anya tanácstalanul gyűrögette zsebkendőjét fia mellett.

– Mrs. Anderson, ugye? Az autó most elviszi a szállásra. Tessék egy kicsit pihenni. Holnap reggel 9-kor ott lesz a sofőr. Addig Joseph és én itt mindent elrendezünk.

– Köszönöm, hálásan köszönöm.

Az anya sebtében megölelte a fiát, majd bal kezükkel összeütötték az öklüket, ahogy mindig, amióta a fia kosarazott, majd gyorsan sarkon fordult. Nem akarta, hogy a munkatárs észrevegye a szeméből kigördülő könnyecseppet.

A fiatal sofőr, korához képest meglepően nagy empátiával, csendben tette meg az utat az anya szálláshelyéig.

A kis kétemeletes szálloda egy nem túl forgalmas út mentén helyezkedett el a benzinkút mellett a szomszédos faluban. Amolyan útszéli motel is lehetett volna, szobáztatásra tökéletes. Az intézet közelsége azonban mindig telt házat eredményezett. A sofőr megerősítette, hogy reggel kilencre jön érte, és visszaviszi majd a telepre a bentlakóhoz.

Így mondta, bentlakó. Ha az anyának eddig kétségei lettek volna, a szó véglegesítette a döntést.

A szállodai bejelentkezés a szokásosnál is diszkrétebben, mintegy ünnepélyes hangulatban történt. Mintha temetésre érkezett volna az ember, gondolta az anya, ahogyan a recepciós lényegre törő kérdéseire válaszolgatott. Semmi bájoltság vagy a környékbeli programok és látványosságok ajánlata.

Pedig talán nem ártott volna. Az időeltolódás miatt ugyanis két teljes órát nyertek, ami kevésbé stresszes utak alkalmával is összekavarja az embert.

Az anya egész délután nem tudott mit kezdeni magával. Nem mintha pedikűrre vagy uszodára vágyott volna, de az egyszerű és tiszta szállodai szobában nem kötötte le a magával hozott olvasnivaló. Lement a recepcióra, de ott senkit sem talált. Az étterem is kongott az ürességtől. Nem is igazán étterem volt, inkább csak afféle kis reggeliző-gyorsétkező a recepciótól jobbra, szemben a bejárati ajtóval. Öt asztal négy-négy székkal. A falak mentén húzódó pultokon már csak kávé, tea és egyéb frissítő volt így késő délután. Tétován kiválasztott egy forrócsoki-kapszulát, és ügyetlenül megpróbálta beleilleszteni a kávégépbe.

Nem igaz milyen béna vagyok, alig látom, mit hova kell tenni – bosszankodott, amikor arra lett figyelmes, hogy egy nagy fekete limuzin állt meg a szálloda előtt. Egy középkorú sofőr pattant ki a kocsiból, majd hajbókolva szélesre tárta a vezetőülés mögötti ajtót. Az autóból bokáig érő fekete bőrkabátba burkolózott, ösztövére férfi szállt ki. A fekete garbó a füléig ért. Haja csapzottan lógott a kabátgallér fölé. Nyúzott, kivörösödött arca alig látszott az óriási napszemüveg mögött, amihez a szemerkélő eső és a borús égbolt ellenére is ragaszkodott.

A férfi meglehetősen ingatag léptekkel megindult a recepció irányába. Kora nem volt megállapítható. Bőröndjét a sofőr cipelte.

Az étteremből szemlélve az anya akaratlanul is tanújává vált, ahogy az egyszemélyes recepción az előre megrendelt két szobába három perc alatt bejelentkeztek. Egy, kettő, három. Ezután az igen rossz bőrben lévő férfi a sofőr támogatásával eltántorgott az egyik földszinti szobáig a néptelen folyosón. Mindeközben egyik kezével mindvégig az arcát takarta, mintha attól félne, hogy lesifotósok vagy rajongók megörökítik eme dicstelen pillanatot.

Az anya hiába kutatott emlékezetében, hogy az ismerős archoz nevet tudjon társítani. Nem jutott az eszébe, ki lehetett az erősen kapatos híresség. Talán valami színész vagy rendező – gondolta. Esetleg rockénekes, a kabátjáról ítélve – ugrott be. Magas volt és hajlott hátú, mint Nick Cave, haja mint Piton profeszszoré. Nem illik általánosítani, de nem elképzelhetetlen, hogy rockénekesek is megfordulnak a szomszédos intézményben. Biztos oda készül holnap, de előtte még utoljára megvolt a *Béka feneke* presszó.

Pontosan, amiről a fiatal sofőrjük beszélt.

Elállt az eső. Az anya elindult, hogy valami harapnivaló után nézzen. Az útmenti Burger King nem az ő stílusa, és a kínai kifőzde látványa sem hozta meg az étvágyát. Valamit akkor is ennie kellene. Csak van itt egy élelmiszerbolt a közelben.

Ebben a minnesotai kisvárosban sem járt gyalogosan senki, a járda mégis megmaradt a legtöbb helyen. *Swedish Immigrant Trail*, hirdette egy tábla, de az egész ösvény le volt betonozva. A svéd bevándorlók valóban bebetonozták magukat ebben az államban.

Nem baj, kezdetnek nem rossz, fordult a betonösvényre megújult erővel a körülbelül fél kilométerre körvonalazódó kocka alakú épület irányába. Szeretett gyalogolni, egy kis eső sem zavarta volna, ha az időjárás mégis meggondolja magát.

Menet közben egy hordozható vécére emlékeztető építményre lett figyelmes. Úgy nézett ki, mint egy óriási nagy T betű, épp csak a zöldre festett, vízszintes része aránytalanul vastag volt. Óvóhely, jelezte a felirat a T fehér, függőleges szárán, ami közelebbről megnézve egy lépcsőlejárót rejtett. Persze, ez hurrikán- és tornádóállam, ahol a közkönyvtár alagsora gyakran nyújt védelmet azok számára, akik otthonában nincs óvóhely.

Egy vendéglátóipari egységet kikerülve a kocka valóban élelmiszer-áruháznak bizonyult, bár az üzletlánc neve nem hangzott ismerősen. Minden volt benne, amire szüksége lehetett aznap, sőt grillezett csirkemellet és előre elkészített salátát is talált.

– Itt tetszik fogyasztani, vagy becsomagoljam? – kérdezte az eladó jellegzetes középnegyati tájszóval.

– Megköszönöm, ha becsomagolja – mutatott a fehér hungarocelldobozra, amit távolabbi, környezetbarát államokban már csak elvétve látni.

A szállodához visszavezető úton kellemes meglepetésben volt része. Valami ismeretlen erő vonzotta a nagy parkoló végében, nem hiába. A faszor mögött egy óriási tó rejtőzött. Az ezer tó helyett legalább egyet lássak, gondolta. A távolban az alkonyatban lebukó nap mint olajmezőkön égő jelzőfáklya lángolt a tó közepe táján, enyhén megvilágítva a tó körüli házak csónakkikötőiben állomásozó vízi alkalmatlóságok körvonalait. Rohadt giccs, mondaná a fiú, okádnom kell, jutott eszébe, és elmosolyodott.

A kép hosszasan elkísérte. Még elalvás előtt is arra gondolt, milyen sötétnek látszott a tó közvetlenül a parton, a szürkületben két oldalról itt-ott kimagasló házak árnyékában. Meg ahogy nem bírta levenni a szemét a távolban fénylő lángcsóváról.

Másnap reggel a sofőr a megbeszélt időpontban várta. Az anya már korán lement reggelizni, titkon remélve, hogy viszontlátja a tegnapi sejtelmes, bőrkabátos vendéget, és esetleg eszébe jut a neve. A limuzin még mindig ott pöffeszkedett a szálloda parkolójában, de utasainak nyoma sem volt.

– Gyakori az ilyen errefelé? – kérdezte a fiút a nagy fekete autóra mutatva, amikor beszállt.

– Gyakoribb, mint kellene – hangzott a diplomatikus válasz. Ennél többre nem is lehetett számítani ebben a szakmában.

A telepen az anya ma már magára volt utalva.

– A hozzátartozók csak a zöld színű övezetben tartózkodhatnak – nyomta a kezébe a térképet a recepciós, miután összerakta a nyakba akasztható, vendég feliratú névjegyet. Zöld alapon fekete betűk. Ugyanolyan, mint a személyzet, csak azt fehér kártyára nyomtatták.

A térképen először a kis házikót kereste meg a park déli részén, ahol rövidesen a fiával fog találkozni. Majd aztán minden nap, ameddig itt lesznek. Amennyiben itt marad.

A hatalmas park üdülőtelepnek is beillett volna. Sétányok keresztbe-kasul, tavak, sőt egy igazi patak. Egy karéjban ikerlakások és sorházszerű garzonok. Csoportos oktatásra alkalmas nagyobb épületek, adminisztratív és gazdasági irodák. Könyvtár és kisbolt, a kereszteződésekben elhelyezett útjelzők szerint. A találkozópontra a telep bejáratánál helyezték el, jobbra az első keresztúton. Innen egyenesen továbbhaladva az út a lakóegységekhez vezetett, balra pedig egy nagy épületszort állt.

A vázlatos térkép az egyik központi épület közepén ajándékboltot mutatott, a kávézó és az ebédlő között. Kávézónak azért ez túlzás, gondolta az anya, amikor odaért és mindössze egy kis büfét talált. A pultnál egy középkorú nő szolgált ki, aki mindenkire mosolygott. A sorban négyen álltak. A nő villámgyorsan dolgozott. A kávé illata az egész előteret betöltötte. A kávézó előtt négy kisasztal körül hat-hét vendég üldögélt. Közvetlen a bejáratnál is állt egy kis kerek asztal, mellette két szék, öntöttvasból, fehérre festve. Mögötte a polcon könyvek. Mintha a harmincas évekből maradt volna itt. Azoknál nem ült senki. Inkább kiállításnak

tűnt, mint berendezésnek. Az egyik polcon a *Nagykönyv* mellett felirat magyarázta, hogy ez valóban egy minikiállítás, Bill Wilson korából.

Az anya beállt a sor végére, és türelmesen várt. A pultosnak mindenkire volt egy kedves szava. Úgy tűnt, itt mindenki ismer mindenkit. Dolgozók, látogatók, bennlakók, egyelőre nem tudott különbséget tenni.

– Egy hosszúkávét kérek.

– Egy hosszúkávét rendel, más valamit tetszik parancsolni? Sütemény, üdítő? Tetszett már reggelizni? – mutatott a felszolgáló az előtte lévő hűtőpultra.

– Köszönöm, csak a kávé lesz.

– Kettőhetven, cukor és tej a kávéfőzők mellett – mutatott jobb oldalra a pultos, miközben átnyújtotta a közepes méretű, üres poharat. A kezét a forró italtól védő vastag papír pohárgyűrű már rá volt húzva.

Az anya fizetett, majd az önkiszolgáló gépekhez ment. Csak a koffeinmentesnél nem állt senki. Türelmesen megvárta, amíg rá kerül a sor. Hagyott egy ujjnyi helyet a tejnek is, amint teleeresztette a poharát. Édesítőt nem tett bele, pedig volt választék bőven, a szokásosnál háromszor akkora tartóban. Az apró tasakos fehér és barnacukor mellett ott sorakoztak a különféle mesterséges édesítők a jellegzetes sárga, rózsaszín és világoskék csomagolásban. És méz, sok-sok apró tasak méz. Az ipari kávéfőzők mellett óriási forróvíz tartály állt. A tea is nagyon népszerű lehet erre felé.

Leült az egyik üres asztalhoz. A kávé kiváló volt, erős, sűrű. De a körülötte járkálók kissé zavarták. A dolgozók mind egyforma, nyakba akasztható fehér személyi kártyát viseltek. És mintha vonalkódot is látott volna rajtuk. Mindenki tempósan, de nem túl sietősen haladt az útján. Volt, aki épp most érkezett munkába, mások épp egyik épületből a másikba tartottak. Az anya majdnem elővette a laptopját, hogy felcsatlakozzon a netre, amikor eszébe jutott a korlátozás. Nincs internet. A telefonjával kezdett babrálni, amikor az egyik alkalmazott odalépett hozzá, és megkérdezte:

– Segíthetek valamiben?

– Köszönöm, csak az időt próbálom agyonütni valamivel – mentegetőzött az anya, és inkább felállt.

Megpillantotta a *Serenity Shop* névre hallgató elárúsító helyet. Gondolta, megnézi, mit árulnak itt, ami elengedhetetlen a békességhez.

A bolt körülbelül negyven négyzetméteres lehetett. Első pillantásra egyszerű ajándékboltnak tűnt, amelyet az ember turistákat vonzó nagyvárosok és divatos üdülőhelyek forgalmas negyedeiben talál. A kasszát a bejáratnál helyezték el egy kör alakú pulton, ami zsúfolásig volt műtűrökkel, üdvözlőlapokkal és ajándéktárgyakkal. A könyvek alacsony polcokon sorakoztak, a ruhák vállfákon lógtak nagyság és szín szerint csoportosítva. Az árucikkek között böngésző ajándékvásárlók tömege viszont feltűnően hiányzott a boltból.

Az anya először a pólókat és egyéb sportos holmikát kezdte nézegetni. Milyen praktikus, gondolta, hogy aki nem hozott elég ruhát, vagy tovább marad, mint

tervezte, itt könnyen beszerezhet bármit. A Jellinek-ház feliratú kapucnis pulóver, melegítőnadrág, baseballsapka és szatyor jól megfért az Anonim Alkoholisták kiadványai mellett. Egy sor apróság, mint telefontöltő, ceruzaelem, rágógumi és töltött savanyúcukor stratégiailag pozicionált pontokon motiválta a kényszeres költekezőket. Noteszek, naptárak, tollak és ceruzák minden változatban.

Az anya kezébe vett egy egyszerű, de ízléses kötetet. *Napjaim alkohol nélkül*, állt a címlapon és csupa üres lapot tartalmazott. Zseniális, vidult fel a gondolatra, és már indult is volna vele a kasszához.

Aztán gyorsan visszatette. Majd Joseph megveszi magának, ha úgy tartja szükségesnek. Talán egy új hátizsákkal együtt, a hazaútra.

Elmosolyodott, kitörölte szeméből a kitolakodó könnyecseppet, majd elindult a telep bejárata felé, hogy a keresztnél megkeresse a kijelölt találkozási helyet.

Kezdődhet az élet hátralévő részének első napja.

KÉRDÉSEK

1. Kinek a döntése alapján utaznak az intézménybe? Ki választotta ezt a helyet?
2. Milyen jeleket találunk az anya és a fiú közötti egyetértésre vonatkozóan a kezelésről és annak szükségességéről?
3. Van-e jele az ellenállásnak a fiú részéről? Ha igen, milyen fokú?
4. Mi a szerepe a szállodában megjelenő hírességnek? Mit gondolunk, mennyiben tipikus a jelenség?
5. A szöveg a szereplőket anya és fiú néven emlegeti. Mi ennek a jelentősége? És a valós nevek alkalmi használatának (pl. Mr. Anderson vagy Peter)?
6. Mit tudunk meg a szövegből az intézmény lakóinak és dolgozóinak körülményeiről?
7. Milyen jelek találhatóak a nem hagyományos vásárlóközönség igényeinek maximális figyelembevételéről? Túlzónak tartja-e bármelyiket?
8. A szöveg két félnap történéseibe és a hozzájuk kapcsolódó gondolatokba, érzelmekbe nyújt betekintést. Mi a különbség a két nap között?
9. A történet egy utazásról szól, szó szerint és átvitt értelemben is. Megérkeztek-e a szereplők?
10. Mik az esélyei a fiú felépülésének? Mi lendítheti előre, és mi hátráltathatja ebben a környezetben?
11. Mik a híresség esélyei a felépülésre?
12. A telep nem mindennapi feltételeket nyújt a felépüléshez. Vajon milyen egyéb tényezők játszhatnak szerepet sikertörténeteikben?
- +1. Milyen jelei vannak az anya törődésének és aggodásának? Milyen út vezet az aggodástól a bizalomig?

Dóra László

Megbeszélünk mindent és kivesszük a legjobb könyveket

Nemcsak a könyvekről, hanem a kölcsönzőkről is érdekes feltételezésekbe bocsátkozhatunk, ha megvizsgáljuk, hogy miket hagynak a könyvtárba járók egy-egy kikölcsönzött műben. Kiváló példa erre, hogy e lap hasábjain is jelent már meg beszámoló hasonló témában, amelynek egy könyvtári kötetekben felejtett „relikviákból” rendezett kiállítás volt az alapja. (Lásd Benkéné Sándor Barbara Zita: *Mit keres a körömrészlő a lapok között? Könyvek, emlékek, történetek.* = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. évf. 2020. 12. sz. 17–20. p.)

Amint az említett cikkben is olvasható, a „könyvekben felejtett tárgyak gyűjtése, publikálása” – vagyis nyilvánosságra hozatala és bemutatása – valóban érdekes részleteket rejthet magában, és mivel jelen sorok szerzője is gyűjti az ilyen tárgyakat, kézenfekvőnek tűnt írni ezekről. Természetesen minél különlegesebb a tárgy, vagy minél régibb, illetve valamilyen formában utal az olvasójára, annak életére, vagyis a „beszédes hétköznapiakra”, annál izgalmasabb és értékesebb számomra.

A gyűjtés természetesen nem kizárólag a könyvtárosok hobbjaja, akik keze alatt hivatásukból adódóan egy nap alatt akár több száz könyv is megfordulhat. Még egy lelkes, de a könyvtári ügyekben tájékozatlan olvasó is meglepődhet azon, hogy egy érdeklődési körébe illő könyvbe az előző ideiglenes tulajdonos mit tett be könyvjelzőként.

A fent említett cikkben olvashatunk néhány nagyon érdekes könyvjelzőnek használt tárgyról is, amelyet a könyvtárba járók elfelejtettek kivenni a kötetből, mielőtt visszavitték volna a könyvtárba. A leghétköznapibb a papír zsebkendő – kéznél van, és jól jelzi hol tart az olvasó, de megfelel a célnak egy kártyanaptár

vagy egy éppen kéznél lévő használati tárgy, amely általában vékony és nem túl nagy, például egy belépőjegy, levél vagy más feljegyzésekkel ellátott cédula, esetleg egy bevásárlólista.

Néhány könyvjelzőként funkcionáló – az előbbieken logikusnak nevezett – tárgy árulkodik arról is, hogy az illető hova vihette a könyvet. Egy-egy préselt levél, amelyet feltehetően emlékek vagy dísznek szánt az olvasó, erdei kirándulásról tanúskodhat. A képeslapok – már amennyiben látni rajtuk, hogy nem korai kiadásúak – a nyaralási emlékek részei lehettek. Hasonlóak ezekhez az idegen nyelvű feliratú belépők, mint például az, amelyikről kiderült, hogy a *Gardaland park*ba lehetett bejutni vele. Ez az észak-olaszországi szabadidőpark számos szórakozást biztosít kicsiknek és nagyoknak egyaránt, sokféle vidámparkszerű élménnyel és akváriumlátogatással vagy éppen delfinbemutatóval.

Éppen ezért érdekes lehet a könyvekben talált tárgyakkal kapcsolatban, ha feljegyezzük, hogy melyik könyvből került elő, és megpróbáljuk kitalálni, hogy mi lehet a története, még akkor is, ha maga a tárgy nem feltétlenül „beszédese”.

Egy közönséges, szupermarketben nyomtatott blokk is lehet egy egész mese forrása, ha nem dobjuk ki, hanem alaposan szemügyre vesszük. Megjegyzendő, néhány külföldi könyvtár már hirdetett ezzel kapcsolatban mesélő pályázatot, és a téma a könyvtár-pedagógiai foglalkozásokba is könnyen beemelhető.

Egy hétköznapi bevásárlócédulán nem meglepő, hogy találhatunk tollal kiemelt részeket (lásd pl. SÖR!), amelyek valamilyen fontos dologra hívják fel a figyelmet. Egy befőzéssel kapcsolatos könyv lapjai közt felejtett egzotikus zöldségeket tartalmazó pénztári blokk viszont arról árulkodik, hogy az illető, aki benne felejtette a cetlit, egy valódi ingyenc lehet. Egy új kiadású, a barkácsolást – és azon belül is a fafaragást – népszerűsítő hobbifüzetből pedig az alábbi jegyzék került elő: „10x10 akácfa, cigányfűró, enyv vagy faragasztó, ecsetek több méretben”. A könyvben hasonló eszközöket igénylő eljárást ugyan nem találni, de a kötet láthatólag mégis elérte célját, és valaki számára kifejezetten hasznos volt, hiszen megihlette a mű.

Egy angol hotel jelzésével ellátott keménypapírra ragasztott körömrészelő pedig arról ad bizonyosságot, hogy Michael Morpurgo: *Hadak útján* című könyve a Kálvin téri FSZEK-ből feltehetően eljutott Londonba, valamikor 2019 nyarán.

Egy másik „emléktárgyon”, egy hotel névjegyszerű reklám-céduláján az olvasó szobaszáma is olvasható. A Stuttgart mellett lévő szálló egyébként gyerekbarátként hirdeti magát, és valóban családias hangulatúnak tűnik a weboldala alapján – ezzel összhangba hozható, hogy egy *Hupikék törpikék* mesekötet oldalai közül került elő.

Érdekesebb egy fokkal, amikor olyan régi tárgyak kerülnek elő a könyvekből, mint például az 1990-es évekből származó telefonkártya, balatoni életképpel. A tulajdonosa talán gyűjtötte ezeket, mindenesetre nem vette ki a könyvből. Az ódivatú vasúti menetjegy pedig a régi idők mementója. Ki tudja mióta lehetett már a könyvben, amit talán régóta nem kölcsönzött ki senki, vagy a kiadvány

olvasói benne hagyták, esetleg meg sem találták, mert nem minden részt olvastak el Fernand Braudel: *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus, 15–18. század* című, igencsak vaskos kötetéből. Ugyanígy szót kell ejteni az egykor rajongásig szeretett kártyanaptárakról is: egy *Pelét*, a focistát ábrázoló 1989-es képért a naptár évében valószínűleg több kisiskolás birokra kelt volna.

Néhány könyvtári kötetben maradt fénykép kellemes nyári vakációt örökít meg, mosolygó szülők két csemetével, a hátlap szerint 2008-ban Balatonalmádi-ban készült a fotó, természetesen egy forró nyári napon, ahogy a szalmakalapról gondolni lehet. A háttérben a part, néhány vízibicikli és egy arra sétáló lángost majszoló kislány is látható, talán a mai Wesselényi strand egy részlete.

Egy másik könyvben, történetesen egy Bajorországról szóló útikalauzban találtam egyszer egy gyönyörű és viszonylag régi stílusú képeslapot a *Neuschwanstein kastély*ről is. Ez az az épület, amely megihlette a Walt Disney Stúdiót, és megmintázták róla a bevezető képkockáik izgalmas hangulatú logóját, valamint a *Csipkerózsika* című mesefilmben megrajzolt helyszínt is. A kastély világhírű, már csak azért is, mert II. (Őriült) Lajos bajor király építtette, akinek a rejtélyes halála ma is történelmi mondák tárgya, maga a vár pedig egy szimbólumokkal telezsúfolt épület, amely az uralkodó lelkivilágát mutatja be. És mindez csak egy képeslap miatt jut az eszembe.

Ha régi könyvtári olvasójegy lapul a korábban másnál lévő könyvben, az illető olvasási szokásairól is képet kaphatunk. Szabó Tamás például – aki az olvasójegyet egy később általam kikölcsönzött kötetben hagyta – diákként iratkozott be fél évre a könyvtárba, kedvelte a második világháborúról szóló szakkönyveket és tanulmányokat. Előfordult, hogy egyszerre nyolc történelmi témájú könyv is volt nála a jelzet témában.

A reklámkiadványok szintén elmesélnék valamit egykori gazdájukról, teszem azt, hogy hol járt és mikor, milyen élményekben lehetett része, ha már a belépőjegyét nem is hagyta az oldalak között. Bár időnként ez is sokakkal előfordul.

Kissé meghökkentő, ha valaki a befizetendő csekket vagy éppen az orvosi beutalót hagyja a könyvben, bár lehet, hogy azért tette oda, hogy ki nem menjen a fejéből – csak éppen becsúsztott a lapok közé az egyik kézbevetel során.

A legkedvesebbek minden esetben a kézzel írt üzenetek, amelyek néha napján csak úgy kiesnek a könyvekből. Van köztük találkára hívó, figyelmeztető, javaslatot tevő, emlékeztető – néhánynak semmi köze a műhöz, csupán mint üzenetvivő közeg szerepel a kötetben.

Ilyen az a gyűjteményemben őrzött, cédulára írt üzenet is, melyen ez áll: „Tali este 8-kor a parkban?”, amely talán egy romantikus randevúra céloz, bár nem világos, hogy ezért miért kellett a könyv, vagy hogyan is került bele az üzenet.

A leginkább találó, amivel valaha is találkoztam, két éve akadt a kezembe egy oktatási intézmény gyűjteményében, a pedagógiai könyvek polcán: „3-kor a könyvtárban, megbeszélünk mindent és kivesszük a legjobb könyveket a témában!”

Kégli Ferenc

Időpontok, események, adatok – Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtárkultúrájának ötszáz éve

Egyedülálló és példaértékű teljesítményt vittek véghez a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár munkatársai. A koronavírus-járvány alatti bezártságot, az otthoni távmunkát többek között arra használták, hogy Prókai Margit igazgató asszony irányításával összegyűjtsék, illetve egybeszerkesszék meggyük könyvtártörténeti eseményeit, és ez év tavaszán közreadják a több mint háromszáz oldalas *Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája* című kötetet. A 2020. szeptember 30-ával lezárt kézirat szerkesztési munkálatait *Körtvélyesi Éva* végezte, neki köszönhető a célnak kiválóan megfelelő tipográfia, lapméret és kiadványformátum. Ő tervezte a kötéstáblát is, melynek fedelén az 1525-ben keletkezett *Vitkonics-kódex* úgynevezett *Miskolci töredékének* szövegrészlete látható olyan grafikai megoldással, hogy a kötet címének háttérében – igen hatásosan – a megye körvonala sejlik fel. A kötéstábla belső oldalát, illetve az első és a hátsó előzéklapot a miskolci Lévay József Muzeális Könyvtár gyűjteményének értékes kézírata, a 9. században keletkezett ír *Aldhelm-kódex* töredéke díszíti. A kronológia anyagához adatszolgáltatással hozzájárultak a megyében működő nagyobb városi könyvtárak is, a kiinduló forrás azonban Gerő Gyula országos könyvtártörténeti kronológiája volt.

Az előzmények

Húsz éve, hogy e folyóirat közzé tette a hazai könyvtárak történeti feldolgozását szorgalmazó *Kiáltvány (kiáltás) a hétköznapi könyvtártörténet-írásért!* című felhívást,

melyben Gerő Gyula úgy fogalmazott, hogy „[e]ljött az ideje munkához látni, becsülettel megindítani – azokon a tiszteletre méltó helyeken, ahol eddig is folyt: kiteljesíteni – a hétköznapi könyvtártörténet-írás körébe sorolható munkálatokat, nehogy a szakma végleg elveszítse múltját!” (lásd Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 10. évf. 2001. 7. sz. 3–12. p.) Volt hatása ennek a kiáltványnak, kiáltásnak? Úgy gondolom, hogy igen, hiszen erről tanúskodik a *Hehyi könyvtártörténetek* című online könyvészet, amely több mint négyszáz települési, járási, megyei, illetve tájegységi könyvtár történetére vonatkozóan közöl bibliográfiai leírásokat monográfiákról, közleményekről és szakdolgozatokról. Számos könyvtár honlapján megtalálható az intézmény történetének rövidebb-hosszabb összefoglalása, mely sok esetben visszatekint a település könyvtári kultúrájának korai időszakára is.

Gerő Gyula az említett kiáltványban nemcsak könyvtáraink hiteles történetének megírását, hanem a források történeti feldolgozásához, a folyamatok értékeléséhez nélkülözhetetlen időrendi áttekintések, eseménytárak összeállításának szükségességét is szorgalmazta. Írásában felteszi a kérdést, hogy „[v]állalják-e a könyvtárak, hogy [...] – a már meglévő országos kronológia adatainak felhasználásával – elkészítik intézményük vagy területük (városuk, megyéjük) könyvtártörténetének kronológiáját, illetve annak adatbázisát?” Ő maga – példát mutatva, és muníciót adva – összeállította a *Magyar könyvtártörténeti kronológia* eddigi négy kötetét (megjelent 2009-ben és 2014-ben), és megjelenés előtt áll az ötödik kötet is. Egyes könyvtárak maguk is elkészítették eseménytárukat. Nemzeti könyvtárunk *Az Országos Széchényi Könyvtár története évszámokban* címmel tette online elérhetővé adattárát, de országos szakkönyvtárak és egyetemi könyvtárak is készítettek intézménytörténetük mellé kronológiát. Lásd például az Országgyűlési Könyvtár, a BME Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum időrendi áttekintését, de ugyanígy járt el a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár is. Kisebb könyvtárak, mint például a kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Városi Könyvtár, vagy a gádorosai Justh Zsigmond Művelődési Ház és Könyvtár szintén elkészítette intézménye, illetve települése könyvtári kultúrájának eseménytárát.

Szintén említésre méltó a *Csobai László* nevéhez köthető egész megyére kiterjedő, igaz, mindössze húsz évet áttekintő *Első Békés megyei könyvtártörténeti kronológia. Kivonatos közlés 1985–2005* című kiadvány, amely a Békés Megyei Könyvtár által 2005-ben megjelent, *A 20 év könyve, 1985–2005* című elektronikus dokumentum részeként látott napvilágot.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kronológia

A miskolci megyei és városi könyvtár munkatársai által összeállított könyvtártörténeti kronológia a könyvtári kultúra teljes megyei spektrumát felöleli. A kötet harmadik oldalán közölt térkép, mely a jelenlegi megyehatárt és annak történe-

ti előzményeit is bemutatja, hatásosan jeleníti meg a gyűjtőkör területi határát. A feldolgozott forrásokról, a gyűjtő- és szerkesztőmunkáról az előszó tájékoztat. A válogatás szerteágazó szempontjait hosszú lenne itt felsorolni. A kronológiában közölt adatokkal, eseményekkel kapcsolatban elég talán annyi, hogy a könyvtári élet szinte minden fontos történése előfordul köztük, kezdve például az intézmény vagy testület alapításától, elhelyezésétől, névválasztásától, névváltoztatásától egészen a könyvtári autó balesetéig. Ugyanígy megtalálhatóak a kötetben a könyvtárosokra vonatkozó fontos személyi információk (kinevezések, kitüntetések, halálozások), valamint válogatva a könyvtári kiadványok, illetve a gyűjtemények könyvritkaságairól szóló információk – hasonlóan az országos kronológiához.

A megyei kronológia két részre oszlik. Az első egység *Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája 1525–2010* fejezetcímmel mintegy kétezer tételt tartalmaz, összeállítója Gerő Gyula (820 tétel az ő gyűjtése) és Prókai Margit. Ebben a részben ugyanúgy, ahogy az országos kronológiában (a magánkönyvtárakon, illetve a kölcsönkönyvtári üzleti vállalkozásokon kívül) minden könyvtártípusra vonatkozó esemény és adat szerepel. E rész kezdő éve 1525, a Vitkovics-kódex keletkezésének éve, ugyanis eredetileg ennek a részét képezte az a tizenkét lapnyi terjedelmű, fentebb már említett magyar nyelvű Miskolci töredék, amelyet az Aldhelm-kódex töredékéhez hasonlóan szintén a miskolci Lévy József Muzeális Könyvtár őriz. Ezt követi rögtön 1531, a sárospataki református városi iskola (a későbbi főiskola és könyvtára őse) működésének kezdete. A záró dátum 2010. december 31., amikor is ennek az évnek a folyamán 349 nyilvános könyvtár, két felsőoktatási könyvtár, hat szakkönyvtár és két börtönkönyvtár működött a megyében. Ehhez a részhez függelékként csatlakozik Prókai Margit összeállításában egy szűkített szempontú, százkilencven tételes válogatás *Borsod-Abaúj-Zemplén megye önkormányzati könyvtárainak kronológiája 2011–2020* címmel, amely a kötet második egysége. Ez az előszó szerint nem képezi a kiadvány szerves részét, de megfelelő alap a későbbi kiegészítéshez. Ennek a záró adata 2020. szeptember 5., ekkor jelent meg a II. Rákóczi Ferenc Könyvtár *Miskolc régi képeslapokon* című sorozatának második tagja.

A kezdő 1525-ös és a záró 2020-as dátum között sorjázik az összesen 2188 tétel. Tipográfiai megjelenítésük olvasó- és kutatóbarát: a rekord kiemelt sora az esemény félkövér betűs dátuma. Ahol lehetséges ott az év mellett a hónap és a nap is megjelenítésre került, de mivel nem lehet minden adatot egyetlen naphoz kötni, előfordul, hogy csak az év, vagy az év és a hónap szerepel. A leírás szövegében a kereken háromszázötven egykori vagy jelenlegi település, településrész, külterületi lakott hely neve; a mintegy kilencszáz személynév, továbbá a testületi nevek, a kiadványok címe, a kitüntetések megnevezése dőlt betűvel történik. A szövegek terjedelme és adatközlése változó. Többségük – Gerő Gyula megfogalmazásával élve – az eseménynek, a folyamatnak „egymondatos naplója, diárium”, azonban helyenként előfordul, hogy „bőbeszédű”. Például egy olvasókör, egy könyvtár alapítási dátumánál a szövegben gyakran szerepel-

nek a testület, az intézmény történetének néhol több évtizeddel későbbi adatai és eseményei is. Az ilyen megoldás hely- és papírpazarló, mivel ezek az információk megismétlődnek a tételben említett későbbi dátumnál is.

A kronológia mutatója

Egy nyomtatásban megjelent időrendi összeállításnak nélkülözhetetlen kiegészítője egy jól megszerkesztett mutató, amely nemcsak az adatok és az események sokirányú visszakeresését, hanem az összefüggések, a folyamatok érzékeltetését is lehetővé teszi. Ezt a szolgáltatást a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kronológia egy összevont név-, cím-, földrajzi név- és tárgymutatóval oldja meg. Arról is tájékoztatást kapunk, hogy a könnyebb eligazodás érdekében a személynevek, kiadványcímek, díjak neve dőlt betűvel, a földrajzi és testületi nevek, valamint a tárgyi fogalmak álló betűvel szerepelnek. A hivatkozás minden esetben a kronológiai részben közölt dátum. Egyetlen betűrendben kereshetünk tehát a különböző könyvtártípusokra, gyűjteményekre, tevékenységekre, rendezvényekre, a különböző kitüntetések, díjak átadásának dátumára és minden egyéb könyvtári vonatkozású tematikára. A megszűnt vagy beolvadt egykori településeknél utaló található a jelenlegi település nevére.

A személynevek esetében egy-két kivétellel – igen helyesen – sem a könyvtárosoknál, sem a könyvtárral kapcsolatos más személyeknél nem tartalmazza a tétel a személyek tisztségét és foglalkozását. Ez valóban nem egy kronológia mutatójának, hanem a megyei könyvtárosság életrajzi lexikonának lenne (lesz majd?) a feladata. Kitűnő megoldás, hogy az azonos nevű, de különböző személyek a zárójelbe tett működési helyükkel lettek megkülönböztetve. A személyek névváltozatairól, illetve névváltoztatásairól utalás történik az egységesített (utoljára használt) névre. Ugyanakkor a névváltozatnál is előfordulnak dátumra való hivatkozások, melyek azonban nem szerepelnek a személy egységesített nevével.

Egy kronológia mutatóját a később erre támaszkodó, saját eseménytárat készítők szempontjaira is gondolva érdemes megszerkeszteni. A jelenlegi felépítése azonban nem intézményközpontú. Egy, a 19. század végén vagy a 20. század elején-közepén, a közösség által létrehozott települési közkönyvtár alapításától napjainkig vagy fennállásáig egyetlen entitás, függetlenül funkciójának, elnevezésének, szervezeti hovatartozásának változásaitól. És ez minden könyvtártípusra vonatkozik. A kötetben alkalmazott rendszerben úgy tűnik, hogy nem jelenik meg ez az entitás, a könyvtárak a mutatóban az adott dátumnál éppen használt nevükön szerepelnek, így a betűrendi besorolásból adódóan az egyazon könyvtárra vonatkozó hivatkozások szétszóródnak – előfordul, hogy más betűcsoportba is kerülnek.

Ezért talán mégis célszerűbb lett volna az országos kronológia harmadik kötetében alkalmazott mutatórendszert adaptálva, elkülönülő egységekben közöl-

ni a személynevek, földrajzi nevek, tárgyi fogalmak, valamint a kiadványcímek mutatóját. Ezáltal a kiemelt településnév alá kerülhetett volna altételként minden helyi könyvtár és egyéb intézmény, testület. Az egységesített intézménynév a kézirat lezárásakor használt, a már megszűnteknél pedig az utolsóként használt név lehetett volna, alatta a korábbi névváltozatokkal – tipográfiailag eltérve az egységesített névtől.

A továbbépítés lehetőségei

A kronológia anyaga nyomtatott formátumában nem bővíthető. De bizonyára lesz majd egy szerkeszthető elektronikus változat, amelybe a 2011 és 2020 közötti nem önkormányzati könyvtárak vonatkozásai és a korábbi időszakok adatai is bekerülhetnek. A járvány alatt nem volt mód széles körű kutatómunkát végezni, de remélhetőleg hamarosan lehetőség nyílik a levéltárakban őrzött, a kronológia gyűjtőkörébe tartozó dokumentumok földolgozására is. Ilyen a Magyar Nemzeti Levéltár *Polgári kori egyesületek* című adatbázisában közölt lista, amelyben megtalálható számos egykori, a kronológiában csak elvétve szereplő olvasókör és egyesület anyagának levéltári lelőhelye, alapszabályának dátuma, iratainak tétel-száma. Ezzel növelhető lenne az eseménytár 19. századi rekordjainak mindössze négy százalékos aránya.

Szintén alulreprezentált az 1941 és 1950 közötti évtized (a tételek 2,7 százaléka), amelynek tételei kiegészíthetők az Országos Könyvtári Központ felméréseit is tartalmazó *Könyvtártörténeti források 1945–1952* című online adatbázis találatával. A kronológia bővítői számára további jelentős – még feldolgozatlan, nem digitalizált – levéltári forrás is rendelkezésre áll a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár állományában. Lásd az *MNL OL XIX-I-11 Népkönyvtári Központ 3. doboz. Vidéki és budapesti könyvtárak címjegyzékei* jelzet alatt található kétkötetes kéziratos bekötött naplót, amely az összes, 1952 őszén a Népkönyvtári Központ felügyelete alá tartozó könyvtár részletes adatait tartalmazza.

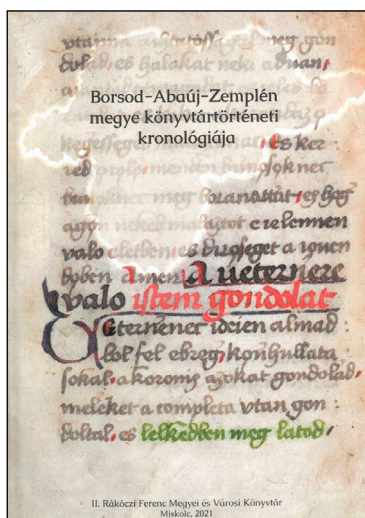
Egy település könyvtári kultúrájához szervesen hozzátartoznak a 19. század közepétől az 1940-es évek végéig meglévő könyvkereskedők, antikváriusok vagy magánszemélyek által üzemeltetett kölcsönkönyvtári vállalkozások is. Miskolcon például már 1855-ben megjelentették 77 oldalas, magyar és német nyelvű kölcsönkönyvtári jegyzéküket *Heilprin Mihály* és *Fraenkel (Ferenczi) Bernát* könyvkereskedők, *Baum Tibor* antikvárius pedig újra megnyitotta 1946 novemberében a Kazinczy utca 1. szám alatti modern kölcsönkönyvtárát. Ez alighanem az ilyen típusú kölcsönkönyvtárak egyik záró eseménye volt. Érdemes megemlíteni, hogy Miskolcon kívül Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen is működtek kölcsönkönyvtári vállalkozások. Úgy gondolom, hogy a rájuk vonatkozó adatok, események (bár ezek nem könnyen földeríthetők) szintén részei lehetnek egy település, egy megye könyvtártörténeti kronológiájának.

A remélhető hatás

Az általam említett technikai észrevételek, bővítési javaslatok semmit nem vonnak le a kiadvány kivételesen magas értékéből. Abból, hogy az ország második legnagyobb, viszont a legtöbb településsel rendelkező megyéje könyvtári kultúrájának történetéhez hiteles segédlettel járult hozzá. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei könyvtártörténeti kronológia adataival megnyílik annak a lehetősége, hogy a megyében lévő könyvtárak közül azok, amelyek még nem kutatták meg, nem gyűjtötték össze történetük adatait, eseményeit, bázisként használva e kötet anyagát, maguk is elkészítsék, tovább építsék a saját intézményükre vonatkozó kronológiát (melynek válogatott anyagát esetleg saját honlapjukra is föltegyék), illetve annak alapján megírassák intézményük történetének monográfiáját a valódi kezdetektől egészen napjainkig.

Ez csak az egyik remélhető hatás. A másik az, hogy a többi megyei könyvtár is – a miskolci könyvtárosok szorgalmát, nagyszerű teljesítményét példának tekintve – összegyűjti, megszerkeszti, nyomtatásban és/vagy elektronikusan közzéteszi megyéje hasonló könyvtártörténeti kronológiáját – ezzel is megünnepelve a megyei hatókörű könyvtárak megszervezésének 70. évfordulóját.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája / összeáll. Gerő Gyula és Prókai Margit ; [közread. a] II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár. – Miskolc : II. Rákóczi F. M. és Vár. Kvt., 2021. – 304 p. ; 26 cm

Papírtörténet 2.0

Hosszan tűnődött, mert úgy gondolta, hogy rostélyos sisak nélkül nem lovag a lovag. Végül is vastag papírból valami félsisakszerű alkotmányt formált, hozzáerősítette a süveghez, s ez szemre úgy tűnt, mintha arcvédő rostély lenne.

(Cervantes: Don Quijote)

Pelbárt Jenő *Egyetemes papírtörténet* című könyve megleveníti a papír mintegy kétezerkétszáz éves történetét. E hosszú idő alatt a papírt igen sokféleképpen használták. A legkorábbi időkben, Kínában mindenekelett különféle hadi célokra. Alapanyagul szolgált térképek, fegyvercsomagoló anyagok, mellvérték, vagy akár sisakok számára is. A japánok még a második világháborúban is bevetettek részben papírból készült tűzballonokat, azaz bombák szállítására alkalmas hőlégballonokat. A Pelbárt Jenő könyvében szereplő kronológiából azt is megtudhatjuk, hogy amikor a papírt még csak Ázsiában ismerték, tehát az i. sz. 8. század közepe előtt, Kínában készült már papírból többek között tapéta, szalvéta, vécepapír, lámpa és napernyő is. Európában a 13–14. században még óvakodtak a papírtól mint íráshordozótól, rossz minősége miatt több helyen tiltották, aztán gyorsan elterjedt, s világnk nélkülözhetetlen részévé vált. Ma pedig mintha újra visszaszorulóban lenne: egyrészt a digitális technika fejlődése és térhódítása, másrészt a műanyag uralkodó szerepe, végül a környezetvédő, a csomagolásmentességet és az újrahasznosítást preferáló mozgalmak terjedése miatt. Olvasnivalónk egy része ma már az online térben található, a csomagolóanyagok túlnyomó többsé-

ge műanyag. Ugyanakkor ellenkező tendenciák is vannak: a környezettudatosság jegyében textilből készül a szatyor, a zsebkendő, a szalvéta, vagy éppen a maszk.

De mi is a papír? Pelbárt Jenő könyvének egyik érdeme, hogy a legelején egészen pontosan tisztázza a kérdést: „A papír őrölt rostok vizes pépjéből nemezelődéssel képzett, préselt, szárított, hajlékony, rugalmas, szilárd lap, amelynek három térbeli kiterjedése van: szélesség, hosszúság és vastagság”. (14. p.) (Pelbárt idéz egy régi meghatározásnak titulált definíciót is, de hogy ez pontosan kitől s honnan származik, az nem derül ki, ahogy az is tisztázatlan, hogy a leírt *pontosabb, modern* meghatározás átvétel vagy saját megfontolások eredménye.) Mindenesetre hangsúlyos, hogy a papír alapanyaga növényi és állati is lehet: így a kender, len, bambusznád, valamint a legkülönbébb fák és cserjék mellett selyem és gyapjú is. A vizes nemezelődés révén pedig elkülönül például a papirusztól, mely préselés és ragasztás révén jön létre.

A könyv alapvetően kronologikusan épül fel: a papírelőállítás történetét abból a szempontból követi végig, hogy Kínából indulva hogyan terjedt el Koreában, Japánban, majd az arabok közvetítésével Európában, az egyes területeken milyen alapanyagokat használtak, s milyen különbségek vannak a különböző korok papírelőállítási technikái közt. A papírkészítésben élesen elkülönül a kézi előállítás és a gépi papírgyártás időszaka, melyeknek mások a jellemző nyersanyagai és eszközei. Ennek megfelelően az egyes témák tárgyalásánál is más és más válik hangsúlyossá. Az Ázsiáról szóló rész a változatos növényi alapanyagok nyomán botanikai információkban gazdag. A szerző felsorol, leír és képpel illusztrál mintegy harminc növényt, amelyet Ázsiában a papírkészítés alapanyagául használnak, illetve használtak; minden esetben jellemezve a belőlük készülő papírt is. Az európai kézi papírkészítés leírásában az egyes munkafolyamatokról, valamint a papírmalom felépítéséről, berendezéséről tudunk meg a legtöbbet, erre az időszakra ugyanis sokkal egységesebb alapanyaghasználat volt jellemző (általában len-, kender- és gyapottartalmú papírok készültek, elsősorban textilhulladékok felhasználásával). Végül a papírgyártás időszakában a gépekre és az újabb alapanyagok előállítására kerül a hangsúly.

A papírkészítés egyes korszakainak jellemzését fix szempontrendszer segíti, ezek mentén rajzolódnak ki a korszakok hasonlóságai és különbségei. A szempontok, amelyekkel a szerző meghatározza a papírelőállítás korszakait, a következők: a papírkészítéshez alapanyagul használt nyersanyag, a nyersanyag előkészítésének módja, a rostosítás módja, a lapképzés módja, a víztelenítési eljárás, a szárításmód, a felületi kezelés, a színezés, hogy milyen méretekben készülnek papírok, s ezeket jellemzően milyen egységekbe csomagolják, a kész papír felhasználási területei, valamint az elkészült papír neve vagy típusa.

A könyv hatalmas témát és időintervallumot fog át, és legalábbis ehhez képest, a maga százhatvan oldalával kifejezetten karcsúnak mondható. Tényeket és adatokat sorakoztat, aminek következtében jól áttekinthető a téma, és követhető a gondolatmenet. Teszi mindezt úgy, hogy lényegre törő, alkalmanként vázlatos,

jegyzetszerű, nem magyaráz hosszan, nem bonyolódik hosszas fejtegetésekbe, nem tekint ki a témával foglalkozó más tanulmányokra. Akkurátus címrendszer, s egy ezt leképező tartalomjegyzék is segíti az olvasó tájékozódását a könyvben. Hasznos a papírhasználati és a papírkészítési kronológia a függelékben: az egyikben az alapján állnak időrendben az országok, hogy lakói mikor ismerkedtek meg a papírral és mikor kezdték el használni, a másikban pedig az alapján, hogy mikor épült ott az első papírmalom. Hiányzik viszont a tárgy- és névmutató, habár a szövegben félkövér és/vagy piros színű kiemelés jelzi a fogalmakat. Hasznos volna mindez annál inkább, mert Pelbárt papírtörténete bővelkedik ízes szakki-fejezésekben és idegen eredetű terminusokban, melyekhez rövid meghatározás is tartozik. Ilyen például a darázspapír (11. p.), a felöntő- és merítőkeret (17. p.), a gampi (61. p.), a sugeta (62. p.), a himba (87., 118. p.), a pépkótis (119. p.), az akasztószer (121. p.) és a mustráló asszony (122. p.) terminus technikus. A papírral foglalkozó szakkifejezések gyűjteményeként a könyv jó kiindulópont a magyar terminológia rögzítésére, egységesítésére, meggyökeresítésére.

A kötet felépítése és témakezelése tankönyvszerű. Első, 2017-ben megjelent kiadása a Magyar Papírmúzeum kétnapos képzésének, a Papír Akadémiának a jegyzete. Egy tankönyvön nem kérhető számon, hogy hivatkozásokkal, jegyzetekkel támassza alá állításait, vagy dilemmákat, eldöntetlen szakmai kérdéseket vázoljon fel. Tartalmának hitelességére a szerző szaktekintélye a garancia, aki a szelektálással, egyszerűsítéssel, összefoglalással éppen hogy segíti az olvasót. És Pelbárt Jenő valóban, mint egy (papír)malmokkal harcoló Don Quijote kitartóan, immár negyven éve foglalkozik a papírral: gyűjt, szervez, publikál. A *Magyar Vízjel* folyóirat alapító főszerkesztője, a *Papírpar* jelenlegi főszerkesztője, a *Magyar Papírmúzeum* alapító igazgatója. Az Egyetemes papírtörténet a múzeum saját kiadványa, melyben a borítóterv, a tipográfia, a szöveg közti grafikák és vízjelrajzok is mind Pelbárt Jenő munkái.

A könyv átfogó narratíva kialakítására törekszik, felvázolja a papír történetét a kezdetektől napjainkig, mindezt papírtípológiával is kiegészítve. Az egyetemes papírtörténet magyar változatának megírása megkérdőjelezhetetlenül jelentős és elismerésre méltó vállalkozás. Sajnos helyenként kisebb-nagyobb naív hibák, pontatlanságok, következetlenségek bizonytalanítják el az olvasót, súlytalanítják el és teszik megkérdőjelezhetővé a munkát. Például noha az illusztrációk jelentős szerepet kapnak, s legalább a könyv harmadát kiteszik, sehol sincs feltüntetve a forrásuk. Egy nyilvánvalóan modern, rekonstruált műhelyberendezésről készült színes fénykép aláírásaként mindössze annyi szerepel: Itáliai papírmerítőműhely [sic!]. (188. ábra, 102. p.) „Az első kínai papírtérkép, Kr. e. 111; 5,6x2,6 cm, töredék lenpapír, 1989-ben találták meg” képaláírással szereplő papírtöredéken térképnek nyoma sincs, pusztán kínai írásjelek szerepelnek rajta. (10. ábra, 18. p.) A térkép megadott mérete alapján feltételezem, a szöveg az angol nyelvű szakirodalomban *fangmatan papemek* nevezett papírtöredékre utal: az általam fellelt tanulmányok alapján ez egy

1986-os ásatás során előkerült kenderpapír, s a Nyugati Han-dinasztia idejére datálják, de sehol nem olyan szűk időintervallumra, mint a Pelbárt Jenő könyvében szereplő datálás.¹ Könnyelműen bánik a szerző az idézetekkel is. Az 1–2. század fordulóján élt kínai Hszü Sen (Xu Shen) szótárából idézi a papír készítéséről szóló részt – de nem tünteti fel, hogy milyen forrás alapján és kinek a fordításában.²

Leginkább az első, a papírelőállítás kezdeti történetét tárgyaló rész kapcsán volt hiányérzetem – annak ellenére, hogy a papír történetéről magyarul hozzáférhető szakirodalomhoz viszonyítva ez a rész tartalmazza a legtöbb újdonságot. Pelbárt *Papírtörténetének* két, mindössze két év különbséggel megjelent kiadása között a formai módosításokon kívül (más a könyv kötése és a könyvhöz használt papír is, aminek köszönhetően sokkal jobb minőségűekké váltak az illusztrációk) mindössze egyetlen változtatás történt a szövegben. Ez azonban éppenséggel nem jelentéktelen: a legrégebbi fennmaradt, papírból készült tárgy datálása. A 2017-es kiadásban a legkorábbi papírlelet Kr. e. 111-re datálódik, a 2019-es változatban viszont Kr. e. 252-re. Belső ellentmondást okoz az új kiadásban, hogy a dátum az első előfordulásakor, a 17. oldalon bekerült a szövegbe, viszont sem a tartalomjegyzékben, sem a 40. oldalon, ahol újra szóba kerül, nem lett kijavítva. A dátum módosítása pontos indoklást és magyarázatot igényelne. A Pelbárt Jenő által említett *első kínai papíremlék* azonban nehezen beazonosítható, ugyanis a pusztán évszámon kívül semmi sem specifikálja: nem szerepel sem a neve, sem a mérete, sem az ásatás helyszíne, ideje, jelenlegi őrzési helye vagy leltári száma. A könyv végén ajánlott irodalom címmel szereplő lista sem nyújt eligazítást, ugyanis egyetlen tétellel sem bővült az előző kiadáshoz képest, s a szerző saját publikációin kívül csupán egyetlen olyan tétel található benne, mely 2000 után jelent meg. A papírtöredékről így mindössze annyit tudunk meg, hogy *kézirat*. Ez abban a kontextusban kap jelentőséget, hogy a kínai ásatások során előkerült korai papírleletek közül sok üres, a papírt ugyanis kezdetben nem elsősorban íráshordozóként használták. A témával foglalkozó szakirodalom alapján az egzakt évre szűkített datálás merészségnek tűnik.

Pelbárt Jenő számára otthonosabb a papírtörténet gyakorlatibb, technikai része, s a történeti kérdésekben mintha bizonytalanabban mozogna. Szeretne olvasmányos és közérthető lenni, ugyanakkor egy átfogó művel pótolni a magyar papírszakirodalom hiányosságát is. Ez utóbbi szempontból viszont nagyon is probléma, hogy Pelbárt Jenő könyve filológiai értelemben nem elég pontos. Az egyes résztémák további megismeréséhez nem ad támpontokat, nincs részletes bibliográfia, s a szerző nem pozicionálja magát a tudományos diskurzuson belül. Pedig a papírkészítés és a papírhasználat kezdete napjainkban is élő, alakuló, friss téma, amelynek tanulmányozása során igen nagy szükség van a források közötti biztos eligazodás képességére. A papírtörténeten belül fontos és izgalmas probléma a politika és tudomány viszonya Kínában. Mítosz és tudomány már kétezer éve szétszalazhatatlanul összefonódik ott: a tudományos szempontokat befolyásolják, át- meg- átszövik a hatalmi törekvések, az ezek által meghatározott történetírás, s a nemzeti

reprezentáció szempontjai. Így lehetett ez a papírtörténet kezdetén, és ugyanígy van napjainkban is.³ Pan Jixing kínai papírkutató 2011-ben⁴ megjelent cikke áttekintést ad a kínai papírtörténet-kutatás elmúlt harminc évéről. Ebből az derül ki, hogy a kínai vezetés a papír eredetét erőteljesen politikai kérdésként kezeli, s nyomást gyakorol a papírtörténeti kutatásokra, így próbálva fenntartani azt a narratívát, mely szerint a papír feltalálásának jelentőségeltjes aktusa Cai Lunhoz köthető, Kr. u. 105-ben történt, s ennél korábban nem készítettek igazi papírt.⁵ A hagyomány, amelyből máig építkeznek, csak az 5. század közepéig, tehát mintegy háromszáz évvel Cai Lun utánig vezethető vissza, Fan Ye történeti munkájáig.⁶ Az utóbbi időben azonban új technikai eljárások születtek, melyek nyomán megszorodtak a rostanyag-vizsgálatokról beszámoló cikkek. Ezek azt mutatják, hogy már az időszámítás előtti időkben is állítottak elő és használtak papírt, s hogy a papír kialakulása egy folyamat, kísérletezés, melynek során a létrejövő termékek eltérőek lehetnek. Az említett vizsgálatok kiegészítői a kéziratok egyéb aspektusú vizsgálatainak, és segítségükkel egyre pontosabb képet kapunk a kínai papírról és papírkészítéséről.⁷

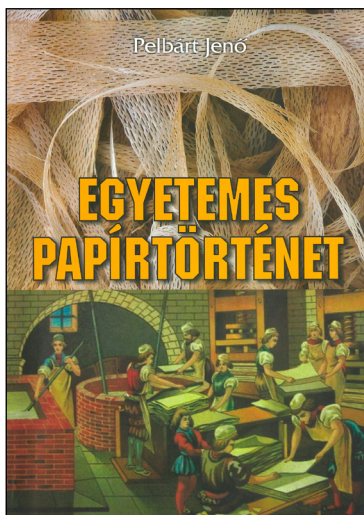
Ahogy tehát a papír története folyamatosan íródik tovább, úgy kell majd módosítani, fejleszteni, újraírni a *Papírtörténetet* is. Megfontolandó a műfaji differenciálás, valamint a résztvevők körének kiterjesztése. A papír kultúrtörténeti jelentősége megköveteli, hogy az ezzel a témával foglalkozó kutatóknak, az erről író szerzőknek ne magának kelljen a könyvkészítés és -kiadás valamennyi munkafolyamatával is bajlódni. A szakmán belül sokunk felelőssége és érdeke, hogy ez a történet, egyre pontosabb és átfogóbb formában, tovább íródjon.

Jegyzetek

1. Lásd például Pan Jixing: *Review on the debate of paper history during recent 30 years in China*. = Paper History, 15. vol. 2011. 2. issue 6. p. és Xumei, Yi – Xiuwen, Lu: *The calligraphy and printing cultural heritage of Gansu*. In: *The history and cultural heritage of Chinese calligraphy, printing and library work*. Edited by: Susan M. Allen, Lin Zuzao, Cheng Xiaolan and Jan Bos, Berlin, New York : K. G. Saur, 2010, 64. p. (IFLA Publications, 141.) <https://doi.org/10.1515/9783598441790> (2021.06.20.)
2. Az idézet ugyanebben a formában megtalálható Tokaji Zsolt *A kínai könyv története* című könyvében (Budapest, Quattrocento, 2013. 39. p.). Tokaji Liu Kuo-chun *Story of the Chinese book* (Peking, 1958) című művére hivatkozva idézi, feltételezhetően saját fordításában.
3. A lyoni Institut d'Histoire du Livre honlapján a témával foglalkozó szöveg a következőképpen fogalmaz: „Such antihistoricism might appear absurd, but of course in Europe there have been plenty of analogous squabbles for issues of municipal or national pride, such as Coster vs. Gutenberg.” In: *A history of handmade paper. The basic problem*. <http://ihl.enssib.fr/paper-and-watermarks-as-bibliographical-evidence/a-history-of-handmade-paper-the-basic-problem> (2021.06.20.)
4. A cikk a papírtörténészek szövetsége, az *International Association of Paper Historians* (IPH) által kiadott periodikában jelent meg: Pan Jixing: *I. m.*, 6–12. p.

5. *Huang Wenbi* régész volt, aki 1948-ban az 1933-as ásatásokról készült beszámolójában (Lobnor, Xinjiang) először írta le, hogy *Cai Lun* fellépése előtt is készült papír Kínában. Lásd Huang Wenbi: *Luobuzhuoer kaoguyi*. Peking, 1984. 168. p.; Idézi Drège, Jean-Pierre: *Les débuts du papier en Chine*. = Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 131. e. 1987. 4. n. 643. p. https://www.persee.fr/issue/crai_0065-0536_1987_num_131_4?sectionId=crai_0065-0536_1987_num_131_4_14537 (2021.06.20.) Az évtizedeken átívelő diskurzus egyik központi eleme, hogy a 20. században talált leletek pontosan milyen technikai eljárással készültek, megfelelnek-e a papír definíciójának.
6. Fan Ye: *Hou Han shu*, Oxford, 1965. 2513. p. Idézi Drège, Jean-Pierre: *I. m.*, Uo.
7. Átfogó tanulmány a témában: Agnieszka Helman-Ważny: *More than meets the eye: Fibre and paper analysis of the Chinese manuscripts from the Silk Roads*. = STAR: Science & Technology of Archaeological Research, 2. vol. 2016. 2. issue 127–140. p. 2018-ban pedig workshopot rendeztek a témában a Hamburgi Egyetemen *Chinese paper as writing support: terminology and standards* címmel.

Egyetemes papírtörténet / Pelbárt Jenő ; [közread. a] Magyar Papírmúzeum ; [kiad. a Magyar Papírmúzeumért Alapítvány]. – 2. átd. kiad. – Budapest : M. Papírmúzeumért Alapítvány, 2019. – 160 p. : ill., részben színes ; 30 cm

Samu Botond Gergő

Egy rövid, de annál termékenyebb 17. század végi rézmetszői pályafutás és élet

Szalai Béla 2020-ban megjelent könyvének címét olvasva sokakban felmerülhet a kérdés: ki volt *Matthias Greischer*, mit keresett *Esterházy Pál* udvarában és miért érdekes ez? Nevezett rézmetsző nem túl ismert, és munkássága is csak kicsit több mint egy évtizedet ölel fel, ráadásul élete utolsó szakaszában hátat fordított hivatásának, és máshol kereste a boldogulást. Mindemellett művei igen sokszínűek, a könyvillusztrációktól a vallásos képeken és a portrékon át a térképekig, látképekig szinte minden megtalálható közöttük, de nem csak ezért volt izgalmas *Matthias Greischer* élete.

Ott van kezdetnek a kor, amelybe született, a 17. század második fele a sikeres törökellenes hadjárattal, aminek köszönhetően felszabadult az ország jelentős része, majd az azt követő újjáépítéssel, amiből ő is tevékenyen kivette a részét. A kötet bevezető tanulmányaiból, *Greischer* életrajzán keresztül megismerhetjük a korabeli rézmetszők munkáját, kapcsolatrendszerét, mindennapi problémáit és lehetőségeit is. Láthatjuk, milyen nagy szerepe volt az ismeretségnek, a jó házasodásnak, a megfelelő lakhely, nyomda kiválasztásának vagy épp a történelmi eseményeknek egy rézmetsző életében.

Itt érdemes néhány szót szólni a kötet szerzőjéről is. *Szalai Béla* végzettségét tekintve nem művészettörténész, hanem építőmérnök, aki előbb az Uvaterv, később a Közúti Főosztály munkatársaként, majd vezetőjeként munkálkodott. Jó írói vénája, rendszerező gondolkodásmódja és mindenekelőtt érdeklődése és elköteleződése a magyar történelmi ikonográfia, a képi ábrázolások iránt több – ma már alapműnek számító – katalógus összeállítására sarkallta az évek során. Elég

csak megemlítenünk ezek közül az ötkötetes *Magyar várak, városok, falvak metszeteiken 1515–1800* (2006–2018) című munkáját, vagy a néhány éve kiadott, erdélyi települések metszeteit bemutató *Iconographia locorum Transsylvaniae*-t, amelyeket a téma iránt érdeklődők, kutatók már biztosan kézbe vettek néhányszor.

Matthias Greischer életútjának és műveinek bemutatása azonban többet nyújt egy katalógusnál: megismerhetjük a kutatási módszereket, a forrásokat és ezek kritikáját, ami elválaszthatatlan a történetírástól. Végigkövethetjük, ahogy a könyv „főszereplőjének” néhány soros életrajza a több évtizedes, egymásra épülő kutatások során egyre bővül, míg végül egy jó hatvanoldalas írás kerekedik belőle. Szalai Béla jó érzékkel fedi fel az ellentmondásokat, mutatja be az újabb eredményeket, és nem feledkezik meg az elődök érdemeiről sem.

Most pedig nézzük meg röviden a könyv felépítését és fizikai jellemzőit! Fontos kiemelnünk, hogy a szép kivitelű, 247 oldalas, 28 cm gerincmagasságú munka kétnyelvű, így angolul beszélő olvasók számára is érthető és elérhető. Szerkezete kissé sajátos, a fejezetcímek magukért beszélnek, sorban a következők: Matthias Greischer élete, Matthias Greischer munkássága, Matthias Greischer Esterházy Pál megrendelésére készített metszetei (A szívalakú Esterházy-családfametszet és annak családi címerei; Az 1684-ben Ercsinél zsákmányolt török zászló; A Szentháromság-oszlop Kismartonban, 1687; Greischer Szűz Mária-metszetei Esterházy Pál könyvében; a Matthias Greischer és az Esterházy Pál megrendelésére készített látkép-metszetsorozat és végül Az Esterházy hercegi címer). A magyar nyelvű összefoglalást az angol nyelvű tanulmányok követik: *The Life of Matthias Greischer*, *The Work of Matthias Greischer* és a *Works of Matthias Greischer* commissioned by Pál Esterházy címmel, lezárásként egy rövid összefoglalással (Summary). Elértünk a felhasznált művek jegyzékéhez, ami bőséges, mintegy négy oldalt tesz ki, majd a tulajdonképpeni katalógushoz, végül egy személy- és helynévmutatóhoz.

A katalógus 53 tételt tartalmaz, de a különböző sorozatok, kiadásváriánsok, előképek és kivágatok bemutatásával összesen 113 képet találunk benne.

Ezek után térjünk át Matthias Greischer életére, amit könnyebb összefoglalni és talán követni is, ha a három fejezetet (élete, munkássága, Esterházy Pál megrendelésére készített metszetei) egybedolgozva mutatjuk be. Indításként álljon itt mindaz, amit a múlt század második feléig a metszőről tudhattunk.

„Általánosan elfogadott lexikális adatok szerint Greischer Frankfurtból származott, és az 1670-es években már Bécsben készített Georg Matthäus Vischer *Topographia* köteteihez látképeket, rajzolóként és metszőként egyaránt. 1712-ben halt meg.” (9. p.)

Matthias Greischer ezzel szemben az újabb kutatási eredmények alapján Krajnában, Sankt Martinban (ma Szlovénia, Šmartno pri Litiji) született és 1659 februárjában keresztelték meg. Mindössze tízéves volt, amikor apját elvesztette, megözvegyült anyja 1673-ban házasodott újra. Arra is fény derült, hogy a hat

évfolyamos laibachi (Ijubljanai) jezsuita gimnáziumba járt, ami stabil anyagi háttérrel vagy – ösztöndíjjal – igen jó képességeket feltételez. Még gimnáziumi éveit alatt, 1678 körül csatlakozhatott a neves tudós és történéztíró, *Johann Weichard Valvasor*nak dolgozó művészek köréhez és itt, Wagenspergben (ma Bogenšperk) készítette első ismert művét *A bajok ellen védelmező Szent Család* címmel. Ennek kivitele, technikai megoldásai már gyakorlott kézre utalnak, a rézmetszés fortélyait már biztosan korábban, valószínűleg az iskola mellett kitanulta. Fontos kiemelnünk, hogy korai munkái csak egy-egy példányban maradtak fenn, azok is egytől egyig a Valvasor-gyűjteményben, Zágrábban találhatóak. A nyomatok kiadástörténete is sajátos: Valvasor könyvillusztrációkat kért Ovidius *Metamorphoses* című művéhez, amelyet 1680-ban adott ki. Ezek a képek korábbi művek másolatai voltak, Greischernek pedig végül csak egyetlen metszete jelent meg ebben a könyvben. A lemezeket aztán megvette *Johann Baptist Mayr*, és saját, 1685-ös kiadásában már 18 illusztráció szerepelt Greischertől, aki ezek szerint eredetileg is ennyi képet készített. „Greischer munkássága első éveiből közel száz metszetét ismerjük, ezekből 86 könyvekben, metszetsorozatok részeként jelent meg. Egy kezdő rézmetszőtől ez mennyiségileg is már figyelemre méltó teljesítmény, nem szólva munkájának minőségéről; ezért munkássága már ezekben az években is elismerésre méltó.” (19. p.)

Valvassor köre 1681-ben feloszlott, a tanulmányait befejező Matthias ekkor költözhetett Grazba, hogy a már említett Georg Matthäus Vischernek (1628–1696) dolgozzon. Az osztrák tartományokat bemutató *Topographiában* 19 metszet köthető a nevéhez. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy Greischer úgynevezett reprodukív metsző volt. „A topográfiaiáknak elkészítése elsősorban reprodukív készséget igényelt a rézmetszőtől. Az erősebb művészi hajlammal rendelkező rézmetszők ilyen feladatot, amely akár »tömegtermelésnek« is nevezhető, csak akkor vállaltak, ha más munkájuk nem volt, vagy egyedi művészi alkotásokból nem tudtak megélni. [...] Egy gyakorlott, jó rajzkészségű és ügyes kezű rézmetsző nem igényelt aprólékosan kidolgozott előképrajzot, egy pontos épületrajz köré maga is oda tudta vésni a környezetet kitöltő képelemeket (kerítések, virágágyások, fasorok stb.) és a környező tájat (hegyek, erdők, szántóföldek, utak stb.), és így egyszerű előképrajzból párnap [sic!] munkával látványos metszetet tudott varázsolni. Greischer elsősorban reprodukív rézmetsző volt, mint ezt ismert munkái is igazolják.” (32. p.)

1682-ben Vischertől újabb feladatot kapott, ezúttal térképet kellett metszenie, ami újfajta kihívás elé állította, hiszen sokkal nagyobb méretben és más grafikai megoldásokkal kellett dolgoznia, mint korábban. A munka befejeztével még ugyanebben az évben Bécsbe települt, ahol kezdetben portrékat és kisebb, ex libris-ként is használható címermetszeteket készített.

Az 1683-as év sok szempontból meghatározó volt életében. Februárban feleségül vette a néhai festő, *Sebastian Treibig* 38 éves özvegyét, Helenát. A fennma-

radt bejegyzések alapján egyik tanúja az a *Johann Jakob Hoffmann*, aki Esterházy Pál udvari rézmetszője is volt egyben. Ez a kapcsolat a későbbiekben fontos szerepet játszik majd. Az ifjú pár Bécs ostromát a császárvárosban vészelte át, decemberben pedig megszületett gyermekük, *Maria Rosina*. A boldog családi élet nem tartott sokáig, Greischer 1684 elején feleségét, augusztusban kislányát veszítette el. A korban nem volt szokatlan a magas gyermekhalandóság, de főhősünket élete során még az átlagosnál is több veszteség érte, mint majd azt látni fogjuk.

Időközben, 1684 júliusában újraházasodott, egy bécsi rézmetsző, *Johann Martin Lerch* 17 éves lányát, *Anna Theresiát* vette el. A felgyorsult történelmi eseményeknek hála egyre több lett a munkája is, az újabb és újabb feladatok időnként komoly kihívás elé állították Greischert. A Bécszet felszabadító kahlenbergi csatában *Sobieski János király*, a lengyel–litván unió vezetője igen értékes hadizsákmányra tett szert, *Kara Musztafa* nagyvezéri zászlajára, amit a pápának ajánlott fel, és már másnap Rómába küldött. Így senki sem tudta alaposabban megvizsgálni Bécsben, ami azt a kissé abszurd helyzetet eredményezte, hogy maga Greischer is olasz metszetek alapján, a török és arab nyelv tudósa, a lengyel *Franciscus Mesgnien-Meninski* segítségével volt kénytelen rekonstruálni a zászló feliratait. Ez az együttműködés a későbbiekben megismétlődött.

Szintén az ostromhoz kapcsolható egy másik illusztrációja, amit egy, az oszmánokat segítő moldovai és havasalföldi csapatok által hátrahagyott négyméteres keresztből készített. Nevezett feszület a későbbiekben eltűnt, így a fennmaradt ábrázolás fontos történelmi forrássá vált.

1683–1684-ben Greischer nagy fába vágta a fejszékét, elvállalta a szívalakú Esterházy-családfa metszését, aminek külön alfejezetet szenteltek a könyvben. Itt rengeteg mindent megtudhatunk a 64–64 címerrel díszített mű készítésének hátteréről, tartalmáról és annak hitelességéről. „A családfametszet elkészítéséhez szükséges rajzokat és adatokat Esterházy Pál bocsátotta Greischer rendelkezésére. Nem tudjuk, ki készítette el a családfa rajzát, és ki rajzolta a metszetre rákerülő címerek előképét. Azt sem tudjuk, kinek az ötlete és munkája volt a családfa szív formájú elrendezése, ami után a családfametszet az elnevezését is kapta. Greischer feladata jelzése szerint (M. Greischer sculp.) csak a metszet rézlemezeinek elkészítése volt.” (35. p.)

Mint említettük, ebben az időszakban bőven volt munka, hiszen a hírekre éhes közönség mindent szeretett volna tudni a Liga törökellenes hadjárataról, így a fontosabb csaták színhelyeiről, az eseményekről tömértelen mennyiségű szórólap, folyóirat, könyv és egyéb nyomat készült. Ennek köszönhető, hogy Greischernek a következő években rézmetsző és metszetkiadó műhelye volt a Burg közelében, sőt apósával is több közös munkát vállalt. 1684-ben további két zsákmányolt zászlóról is készített metszeteket, ezek egyikét Esterházy Pál szerezte meg Ercsinél, és másoltatta le. Erről a nyomatról is részletesebben esik szó a könyvben, de az arab betűket nem ismerő rézmetsző bravúros technikai megoldás

dásainál talán még érdekesebb az illusztráció utóélete. Egyetlen ismert példánya a szétszóródott Esterházy-gyűjteményből 1949 után eltűnt, megmaradt viszont Fraknóban az eredeti nyomólemeze, amiről aztán Bécsben készítettek új levonatot az 1980-as évek első felében.

Mint láthattuk, a korszak illusztrátorai, metszői próbálták minden szempontból kiszorgálni az olvasók igényeit, ennek köszönhetően Matthias Greischer is igen változatos tematikájú műveket készített bécsi éveiben. A legnagyobb érdeklődés a harcokat övezte, de adott ki röplapot egy *halpikkelyes* fiúról, aki Biscliglia városában született, Thököly fogságba eséséről, nyomatokat Veronika kendőjéről, vagy az egykor a madridi Iglesia de Santa María la Mayorban található oltárról.

1686-ban született meg második gyermeke, *Matthias Justus*, aki mindössze hat-hetes korában elhunyt. Ebben az évben zajlott Buda ostroma, majd visszavétele, amiről nem egy, de három metszetet is készített. Kiemelkedik közülük a *Charles Joseph de Juvigny* császári hadmérnök rajzán (ma az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában található a TK 2154-es jelzeten) alapuló munkája, ami azt is jól példázza, hogy Greischer, akárcsak többi kollégája, milyen jó viszonyt ápolt a hadmérnökökkel, ráadásul helyzeti előnyben is volt, szemben más, távolabbi uralkodói székhelyeken tevékenykedő pályatársaival.

Utolsó Bécsben töltött évében, 1687 júliusában született meg kislánya, *Anna Catharina*, aki szintén nagyon korán, fél év múlva elhalálozott. Mielőtt feleségével Kismartonba költöztek volna, a gyermek I. József magyar királlyá koronázásáról (szeptember 9.) készített még két metszetet, egyet magáról az eseményről és egy portrét az ifjú uralkodóról.

Elérkeztünk a mű fő részéhez, az alcímben is feltüntetett, Esterházy Pál nádor udvarában eltöltött évekhez. Greischer és családja 1687 végén vagy 1688 elején érkezhetett Kismartonba, ahonnan 1690 őszén távozott is. Ez a rövid, de rendkívül termékeny időszak szintén családi örömök és tragédiák árnyékában telt: 1688 októberében ikerlányai születtek, akik heteken belül meghaltak, majd 1689-ben ismét kislánnyal, *Eva Maria*val bővült a család, aki már idősebb kort ért meg, majd Budán hunyt el. De ne szaladjunk ennyire előre az időben, inkább ismerkedjünk meg kismartoni munkásságával. Önálló lapként készült a kismartoni Szentháromság-oszlop képe, amelynek szintén csak a – sajnos meglehetősen rossz állapotú – nyomólemeze maradt fenn, magát az oszlopot a 18. század végén elbontották. Az utolsó portréját is itt metszette, stílszerűen régi patrónusáról, Johann Weichard Valvasorról.

Az első sorozat, amivel Greischert megbízták, az Esterházy Pál Szűz Mária-kegyhelyeket bemutató könyvéhez készülő illusztrációk voltak. „Egyes régebbi szerzők szerint Greischer kismartoni tartózkodása alatt portrémetszetet készített Ernst von Pardubitz prágai hercegérsekről. [...] Ennek a téves állításnak az eredete *Gottfried Johann Dlabacz* művészeti lexikonára vezethető vissza. A lexikon Ernst von Pardubitz szócikke egyéb metszetek között említi Greischer rézmetsző ne-

vét, aki metszeteket készített 1690-ben Esterházy Pál *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek* című könyvéhez amelyben, a 123. oldalon szerepel Ernst von Pardubitz. A könyvben a 123. oldalon, a Glatzban lévő kegykép történetének ismertetésénél valóban szerepel Ernst von Pardubitz hercegérsek, de csak a neve, az ehhez az oldalhoz tartozó metszeten nem ő, hanem a Glatzban őrzött Szűz Mária-kegykép szerepel.” (30. p.) A mintegy 117 metszettel, mint már említettük, 1690 nyarára végeznie kellett, akárcsak többi munkájával, hiszen még abban az évben elhagyta az udvart. A szentképek, akárcsak számos más műve, igen fontos történelmi és ikonográfiai források, emellett igényes művészeti alkotások is.

A korabeli példákon fellelkesülve Esterházy Pál is szeretett volna kiadni egy, saját birtokait és gazdagságát bemutató Topographiát. „A metszetsorozat mai ismereteink szerint 53 vár, kastély, település (közülük 20 hely két nézetből készült) 73 látképből és azok további 8 változatából (próbanyomatok), mindösszesen 81 metszetről áll. Az Esterházy-féle látképmetszet-sorozat és annak létrejöttében Greischer szerepe közel százéves kutatómunka során vált ismertté és elfogadottá.” (51. p.) A sorozat létezése és annak készítője is sokáig vita tárgya volt, de Szalai Béla négy nyomós érveléssel alátámasztja Greischer szerzőségét: először is létezik egy szerződéstervezet Esterházy Pál és a már korábban említett Johann Jakob Hoffmann között, amelyben a fenti látképeket rendelte meg a nádor, de a kitöltetlen sorokból látszik, hogy sohasem valósult meg. Másodsor: Greischer a kismartoni évek alatt a szerzői feliratokon udvari geográfusként, nem csak rézmetszőként hivatkozik önmagára, tehát a felmérések, helyszíni rajzok egy részét is ő készítette. Emellett, és ez a harmadik érv, a sorozat két metszetén is szerepel a neve, akárcsak a fennmaradt, kézzel rajzolt előképek némelyikén, ami a negyedik és egyben utolsó bizonyíték. A szerző választ próbál keresni arra a kérdésre is, hogy miért nem fejezték be se a Topographiát, se a látképsorozatot. Esterházy Pálnak számos indoka lehetett, de jól láthatóan a későbbiekben inkább a vallási elmélyülésben keresett vigaszt. „Döntésének lehetséges okai közül csak egy lehetőséget említünk részletesen. Lehet, hogy Greischert beszámoltatta a munka állásáról, és amit látott, azt nem tartotta elégnek a tervezett művéhez. Bizonyára tudta azt is, hogy még mennyi helyszíni rajz áll rendelkezésre. [...] Legfontosabb várai, kastélyai, falvai legtöbbször a metszet elkészült, de a Felvidéken lévő árvai, sztrechnói és zsolnai uradalomban lettek volna olyan helyek (például Zsolna vagy Teplice), amit érdemes lett volna megörökíteni, akárcsak néhány tulajdonában lévő további helyet, amelyek – mint említettük – Tobias Sadler metszetén szerepeltek, de Greischernél nem. Esterházy ekkor döbbenhetett rá arra, hogy a vásárlásaival folyamatosan növelt hatalmas birtokai (ezt összesen 1 millió holdra becsülték!) több száz településéről képtelenség rajzokat és azokról metszeteket készíteni.” (61. p.) Emellett a törökellenes háború eredményeként több uradalma is elnéptelenedett, és ne feledjük azt sem, hogy a kisebb településeken nem feltétlenül akadtak olyan épületek, amelyeket érdemes lett volna bemutatni gazdagsága jeleként.

Greischer feltehetően legutolsó kismartoni munkája az Esterházy hercegi címert ábrázolja, 1690-es dátummal és meglepően részletes metszői felirattal. Sokáig ez volt az utolsó dátum, amit ismertünk Matthias Greischer életéből, a rézmetsző szó szerint évszázadokra eltűnt, míg nem a budai helytörténeti kutatások során fel nem bukkant egy azonos nevű írnok, akit végül felesége neve alapján sikerült minden kétséget kizáróan azonosítani. A visszafoglalt Budán a kárfelmérést sáncírnokok végezték, és nagyon valószínű, hogy a hadmérnökökkel ápoló jó viszonyban köszönhette Greischer is, hogy elnyert egy ilyen állást, ami biztos megélhetést jelentett. Úgy tűnik, a rézmetszést végleg abbahagyta, aminek lehetnek egészségügyi vagy pénzügyi okai, esetleg mindkettő. 1690 és 1696 között még négy gyermekkel gyarapodott a családja, 1691-től írnokellenőrként dolgozott az Építési Hivatalban. Végleg letelepült Budán, 1693-ban már házat is vásárolt, két év múlva pedig elkészítette a budai Vár telekkönyvét, az azóta csak *Zaiger*ként emlegetett összeírást, amely ma is alapvető helytörténeti forrás. 1696-ban újabb telekkönyvet állított össze, de a szeptemberi felterjesztésben már nem szerepelt a neve, előrevetítve a bajt. A következő fellelhető forrás már a haláláról szól, 1697. január 7-én helyezték örök nyugalomra az akkori egyetlen budai temetőben.

Most, hogy az életrajz végéhez értünk, essék néhány szó a kötet hibáiról is. Ezekből nincs sok, és egy részük inkább csak a sajátos szerkezetből fakad. Mint láthattuk, külön egységet – valójában egy-egy önálló tanulmányt – alkot a metsző élete, munkássága és ezen belül is a kismartoni évei. Ennek köszönhető, hogy bizonyos elemek ciklikusan ismétlődnek és visszatérnek, de a teljes kép nem feltétlenül áll össze. Hangsúlyozzuk, hogy mindez olvasásuk során nem zavaró, de ha összegezni szeretnénk Matthias Greischer életútját (ahogy jelen sorok írója is megtette), kisebb kihívás elé nézünk.

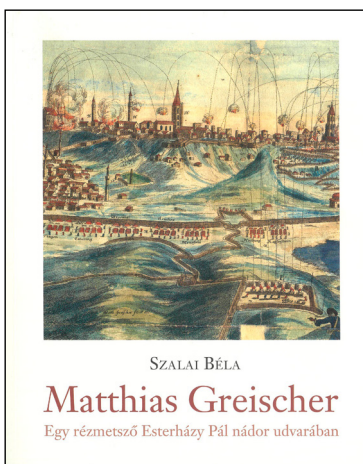
Komolyabb probléma – és ez az ikonográfiával foglalkozó művek, főleg a katalógusok Achilles-sarka – a bemutatott képek hullámzó minősége. Van, ahol ez érthető, hiszen mint korábban említettük, bizonyos metszetek csak utólagos levonatban, esetleg fényképmásolatban maradtak fenn. Más esetekben azonban különös, néha kifejezetten zavaró (bizonyos nagyobb metszetek, például némelyik térkép már-már pixeles), és akad olyan is, ami jól láthatóan nem szkennelve, hanem fényképezve lett, így a kép szélei felé haladva egyre veszítünk az élességből. Mindez valószínűleg a digitális másolatok szolgáltatóinak hibája, emiatt azonban romlik az összkép, főleg ha teljesen eltérő minőségű képek kerülnek egymás mellé. Ez lehet a magyarázat arra, hogy bizonyos gyűjtemények (például a zágrábi Valvassor-gyűjtemény, a Magyar Nemzeti Levéltár vagy az Országos Széchényi Könyvtár) mindvégig kiváló minőségű másolatokat biztosítottak, amelyeket érdemes közelebbről is megvizsgálni részletgazdagságuk miatt, míg más esetben előfordul, hogy a metszeteken szereplő szöveget sem tudjuk kibetűzni, összefolynak a betűk.

Mindezekkel együtt a könyv egy színvonalas, szép kivitelű és igen lelkiismeretesen összeállított munka, amit csak ajánlani tudunk mindenkinek, akit a korabeli

metszetek (legyen szó könyvillusztrációkról, portrékról, látképekről vagy térképekről) érdekelnek, továbbá azoknak, akik a 17. századi életre, az akkori kihívásokra kíváncsiak, különös tekintettel a magyar történelemre.

Matthias Greischer : egy rézmetsző Esterházy Pál nádor udvarában / Szalai Béla. – [Budapest] : MTA KIK : Kossuth, cop. 2020. – 247 p. : ill. ; 28 cm. – (Esterhazyana)

Elektronikus hozzáférés: <http://real.mtak.hu/id/eprint/78373>.

Adrián Boot: Mexikóváros vízrendezési térképe, 1614–1623.
 (OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár – Raktári jelzet: TK 192)

Kapcsolódó cikkünk a 10. oldalon kezdődik.

Nemzeti Kulturális Alap